

श्रीमद्भगवद्गीतासमिपि
श्रीमद्भगवद्गीतासमिपि
श्रीमद्भगवद्गीतासमिपि

1/15 04-5

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાખિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૦૩૫૮ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ડાલનિહિ સ્મારિત્ય

વિષય ૬- : ૧૨૨૨ ડુપેન્ડ

અંતર્યામી કોપીરાધર-સંગ્રહ
અંતર્યામી દર્શન કરતાં ઝીનવાનીના ચંદ્રાગાર.

શાન્ત સુપિન્દુ પદ. જૈરવી.

ઉદય થતાં આ પ્રભાત, પ્રસર્યો, બાહ્યાંતર આહવાદ,
મંગલ ઉત્સવ બાહ્ય સ્વલ્પો, ઉર ઉત્સવ ભક્તિ ભાત;—
બાહ્ય વાણ જ્વનિ ઉઠે, ઉડતો, ઉર થતો અમૃતપાત;—
ખીટ્યાં પશ્ચો બાહ્ય સરવરે, ઉરમાં ખીટ્યાં સાત;—
બાહ્ય પ્રદેશે ઝાકળ અરપે, ઉરમાં ચિત્ત પ્રસાદ;—
પ્રભુપ્રસાદ આ બાહ્ય પ્રદેશે, ઉરમાં ચિત્ત પ્રસાદ;—
અંતરમાં છે અંતર્યામી, બાહ્ય પ્રભુ સાક્ષાત;—
બાહ્યાંતર આનન્દઅનુભવે, ઉત્સવ સહુ દિન રાત;

શ્રી જો દેવી.

ઉઠીયે પ્રભુ.

પદ (જાગીયે જીવનવિધિ, એ સખ

ઉઠીયે પ્રભુ! ઉઠીયે:

ઝગહગ રવિ આ ઝગહગે, હિંમે ચડતો પળપળે,
રશ્મિ પ્રસર્યો સ્થળ સ્થળે, હિમ ક્ષણ પ્રતિષ્ઠા આગળે,
માનિની પનઘટપરે, નિજ ખેડે પાણી ભરે,
શુભ શુકનને આપતી એ, સુવાસિની સ્થામી મળે;—
ધુધુ કંઠે ગાજતા, એરા જુજાને લઈ જતા,
ગીતને લલકારતા, ખેડૂત ચાલ્યા જંગલે;
પશ્ચો મધુકર યુગતા, તેમ અમે પણ આતુર થતાં;—
આપ પ્રભુપદ મધુ ગ્રહેવા, આવીયાં ચરણોત્પલે;—
નિંદા મિડી ત્યાગળે, એ જયન્તીપતિ! જાગળે,
સહ દર્શન દો પ્રભુ! પ્રાર્થાએ કંઠે ગળગળે;—

પ્રમીલા બહેન.

બાલકની આરંભક યાચના.

૫૬. (જ્ય અનંતૈશ્વર્યાધિપતિ, એ લય)

જ્ય બાલકના ઓ પરમ પિતર ! કરુણા કરને અમપર અમપર,
મૂળાને દો વાણી મનહર, અમે આપતણાં અર્ભક^૧ અર્ભક; જ્ય
કરો તમે મૂર્ખને વિદ્યાધર, કરો દરિદ્રને તમે લક્ષ્મીવર,
તમે ઝટપર સ્થાપો પર્વતપર, પંગુ જે ચાલે ટગમગ ટગ; જ્ય
એવું સમજી અમે આપની પર, આધાર રાખી વદીએ ઈશ્વર !
અમે કળીસરખાં બાલક સુન્દર, તેમાં સુગન્ધ હાવો મધ મધ મધ. જ્ય
અમે કાચસમાં ચોખ્ખાં મુન્મર, તમે ઝળકો દીપ બની અંદર,
જેઘા દૈવી બની બહિર્ગતર, અમે ઝગમગીયે ઝગ ઝગ ઝગ ઝગ; જ્ય

બાલકોને આમન્ત્રણ

૫૬. (અચકો મચકો કારેલી, એ લય.)

ગુરુદેવને ચરણે નમવા આજ, આવો આવો બાલુડાં,
ગુરુ દેવને ખોળે રમવા આજ, આવો આવો બાલુડાં.
ગુરુદેવની ભક્તિ કરવા આજ, આવો આવો બાલુડાં,
ગુરુદેવની શક્તિ લેવા આજ, આવો આવો બાલુડાં.
ગુરુદેવનું કહ્યું કરી ગમવા આજ, આવો આવો બાલુડાં,
ગુરુદેવમાં અંતે શમવા આજ, આવો આવો બાલુડાં.

ઓ જાં લેલી.

અમે તો ઘંટડીઓ.

૫૬. (મા પાવાગઢથી ઉતર્યા, એ લય.)

કંઈ મધુર મધુર રણુકારતી, અમે ઘંટડીયો,
અમે કરીએ મંગલ નાદ, સુધાભરી ઘંટડીયો.
અમે જડ પણુ સહિતે જગાવીએ. એવી ઘંટડીયો.
પરને દહએ આહ્વાદ, મધુરી ઘંટડીયો.
અમે બાલકસાથે ખેલીએ, રુડી ઘંટડીયો,
ગાઈએ સહિતો જયકાર, અમે તો ઘંટડીયો.
વણુ બોલાવી નવ બોલીએ, અમે ઘંટડીયો.
અમે દેવને રીઝવનાર, સુરીલી ઘંટડીયો.
શુભ કાર્યતણાં સંગી અમે, જડ ઘંટડીયો.
કર્તવ્યે ચેતવનાર; અમે તો ઘંટડીયો.
ઓ બાલા ! પ્રભુ મન્દિરની, છો ઘંટડીયો,
કરો સદાય શુભ ઝણુકાર; સચેતન ઘંટડીયો !

વિદ્યાર્થીઓનું જીવનધ્યેય.

૫૬. (અમે તો એક જાડની ડાળ, એ લય.)

અમારું એક જ જીવનનિશાન,	
સર્વ પ્રયત્નથી પ્રસન્ન કરવા, પરિણામે ભગવાન;	અમારું
ઉપક્રાંતમાં ઉડી, પ્રાર્થા પ્રભુ, સાધશું શૌચ-સ્નાન,	
પ્રતિદિન પવિત્ર માની કરશું, નિત્યકર્મ અનુશાન;	અમારું
પુણ્યકાંડ બની સંધ્યાદિક કરી, ધરશું પ્રભુનું ધ્યાન,	
કરશું યાચના અન્તર્મુખ બની, દેવા વિદ્યાદાન;	અમારું
પ્રભુમાં કેત સમજવાગરખા, થઈશું ઉર વિદ્વાન,	
દૃઢ ચિત્તે વિદ્યા ભજીશું, ગ્રહેવાને મર્મજ્ઞાન;	અમારું

આમ્રમધર્મે વહી, નીતિ મહી, કરશું વડિલ સંમાન,	અમારું
સહીને આત્મસમ ગણવાનાં, વત મહીયું મહીવાન;	અમારું
જીવનધ્યેય સુસિદ્ધ થવાને, થઈશું પ્રમત્તવાન,	અમારું
ક્રિયા વિચારથી હરધડી પ્રભુથો, કરશું અનુમ્નવાન;	અમારું
પ્રભુતા પ્રભુપ્રાપ્ત્યર્થે દેશું, સમગ્રનું બલિદાન,	અમારું
ઉપેન્દ્ર પ્રભુકરુણાને ધ્વજી, થયું સ્થિત પ્રતાવાન;	અમારું

વાલકહાના ચોક.

૫૬.

સાંભળો, સાંભળો, નાનકડો બોલકડો,	
બાલકડો બોલે તે સાંભળો રે.	
કામ કરો, કામ કરો, સારાં ખાઈ પી,	
બનતા શું રૂનો ગાંભલો રે;	સાં
સંધરો, સંધરો, સદ્ગુણને સંધરો,	
સંધરો શું સોનાનો ડાબલો રે;	સાં
ચાલવાનો રસ્તો જોતા નથી ને,	
જુઓ શું ઉઝો આંભલો રે;	સાં
ચેતન પ્રભુને જાણશો નહિ તો,	
માણસ મટી થશે થાંભલો રે;	સાં
લાભ લો, લાભ લો, આવી મળેલા,	
જીવનનો પૂરો લાભ લો રે;	સાં

દેવોનાં નામની કક્કાવારી.

કપિલ દેવનો ક કહેવાય.
 બ્રહ્મજીનો બ બહેવાય.

ગણપતિનો ગ કહેવાય.
 ઘનશ્યામનો ઘ કહેવાય.
 ૩૦ નું તો કંઈ ના કહેવાય.

ચક્રનો તો ચ કહેવાય.
 છિન્ન મસ્તાનો છ કહેવાય.
 જગન્નાથનો જ કહેવાય.
 જ્યેષ્ઠનો જ કહેવાય.
 ૪૦ નું તો કંઈ ના કહેવાય.

ટનું તો કંઈ ના કહેવાય.
 ઠંકુરનો તો ઠ કહેવાય.
 ડમરુધરનો ડ કહેવાય.
 ડુંદીરાજનો ઢ કહેવાય.
 ૫૦ નું તો કંઈ ના કહેવાય.

તક્ષકનો તો ત કહેવાય.
 થાણેશ્વરનો થ કહેવાય.
 દત્તાત્રેયનો દ કહેવાય.
 ધન્વંતરીનો ધ કહેવાય.
 નરસિંહનો ન કહેવાય.

પરશુરામનો પ કહેવાય.
 ફણીધરનો ફ કહેવાય.
 બહુચરાજનો બ કહેવાય.
 ભદ્રકાળીનો ભ કહેવાય.
 મહાદેવનો મ કહેવાય.

યમરાજનો ય કહેવાય.
 રણછોડજીનો ર કહેવાય.

લક્ષ્મીજીનો ક કહેવાય.

વરુણદેવનો વ કહેવાય.

શનિ દેવનો શ કહેવાય.

ધાનનનો ધ કહેવાય.

સરસ્વતીનો સ કહેવાય.

હનુમાનનો હ કહેવાય.

ળ નું તો કંઈ ના કહેવાય.

ક્ષપાનાથનો ક્ષ કહેવાય.

ચનું તો કંઈ ન કહેવાય.

શ્રી જય-ગોદેવી.

ઘટ-ગીત.

૫૬. (મુગટપર વારી જાઉં, એ કથ.)

કુબી જા, કુબી જા ધકુત્તા ! પાણીડાંમાં.

ઉડે કુવે તું સરસર સરજે, અન્દર ખોળે અથડા મા;

કુબી૦

આગળ પાછળ જોઈને ચઢ્યો તો, વાર ન થશે કુટવામાં;

કુબી૦

ઉપો વળી જલ અભિમુખ થા તો, આવશે તારા પોતામાં;

કુબી૦

બહાર આવી કરે તૂમ તૃપિતને, તારૂં જળ પાતામાં;

કુબી૦

માનવી ! મન ધકુત્તો તું ઉતારજે, એ વિધિ હૃદયકુવામાં;

કુબી૦

આત્મજ્ઞાનજલ પામી ખીજને, આપજે વાપરવામાં;

કુબી૦

નિત્ય પઠનીચ શ્રીકૃષ્ણલીલાચરિત.

(બાલકો અર્થ)

૫૬. [લય—ચોપાઈ.]

તાપી તટપર નાનું ગામ, કડોદ જેનું પાવન નામ.
 કરી નાગર કૃણીયામાં ધામ, વસી રહ્યાંતા દુર્લભરામ
 મહાલક્ષ્મી પતિની ભલિભાત, કરતાં સેવા દિનને રાત.
 વિસનગરા નાગરની ન્યાત, પવિત્ર યાત્રિક કુલ પ્રખ્યાત.
 શુક્લ યજુર્વેદાન્તર્ગત, શાખા માધ્યદિની પ્રશસ્ત.
 પંચ પ્રવર ને ગાર્ગ્યસ્ ગોત્ર, (જેના) પૂર્વજ રાખતા અગ્નિહોત્ર.
 એવા કુલનો મહી આધાર, પ્રભુએ ત્યાં લીધો અવતાર.
 ઓગણીસસેં દસની સાલ, કાર્તિક કૃષ્ણ ચતુર્દશીકાલ.
 પ્રભાતમાં ધરી નૃસિંહ નામ, પ્રકટયા પ્રભુ એ કડોદ મામ.
 બલ્લતેજભર્યુ બાલ વિશાલ, ગૌર વર્ણને સુન્દર વાળ.
 પદ્ય હતું નાભુક પગમાંલ, મધુરા કંઠની સ્તુતિ શું થાય ?
 જોત જોત કહી જેને ગાય, તેનું રૂપ તો કેમ વર્ણાય !
 જોઈને રીઝ્યાં માતા તાત, રનેહી સંખંધી ને વળી ભાત.
 ગાય ભાગવત પિતુની સાથ, બાલલીલામાં નરહરિનાથ.
 ગાળી કડોદે શૈશવકાલ, આવ્યા પ્રભુ સુરત તતકાલ.
 વિદ્યાર્થીનો કરી વિલાસ, કર્યો પ્રભુએ વિદ્યાભ્યાસ.
 ફરતાં હરતાં ખાતાં પીતાં, અદ્ય કાલમાં જોઈ સંહિતા.
 વર્યા નર્મદા માતા સાથ, થયો અદ્ય કાળે તનુપાત.
 પછી વર્યા મગલા મહેશ, લીધો ગૃહસ્થાશ્રમીનો વેપ,
 નોકરીમાં ગાળ્યો કંઈ કાળ, ત્યાં મળીયા મી ત્રિકમલાલ.
 પ્રભુ જોતાં ત્રિકમલાલભાઈ, મયા સહજમાં આકર્ષાઈ.
 પ્રથમ શિષ્ય એ ગુરુના થયા, તન મન ધન ગુરુને અર્પીયાં.
 સાથે રહ્યા અનુચર થઈ, આવ્યા વડોદરાની મહિં.

કર્યો નિળમપુરામાં વાસ, નોકરીનું ધરી નિમિત્ત ખાસ.
 પ્રભુનો ભગવાસરખો વેષ, લાજે જોઇને યોગેશ.
 અદ્ય કાલમાં મંગલમાત, ભળી ગયાં સ્વરૂપે સાક્ષાત,
 પ્રભુએ પ્રવર્તાવતાં જ્ઞાન, નોકરી કેરું ત્યજ્યું કમહાન.
 વરી રુકિમણી કીધો સહવાસ, પછી કર્યો સૌરાષ્ટ્ર પ્રવાસ.
 ક્રમે ક્રમે સાધકસમુદાય, વધનો ચાલ્યો સહ દિશમાંભ.
 પ્રભુએ રચ્યું કરી કૃપા મહાન, વડોદરામાં આશ્રમસ્થાન.
 વિશ્વવંશ ત્યાં આવી મળ્યા, ઇષ્ટકૃત સકેતો ફળ્યા.
 મુગુણો જેમાં વધતા ગયા, પટ્ટ શિષ્યરૂપે થઇ રહ્યા.
 સહજ સ્થપાયો સાધકવર્ગ, જેમનું ઝળક્યું જ્ઞાન મુભર્ગ.
 ઉપેન્દ્ર, વામન, વિશ્વંભર, સર્વેશ્વર ને સુરેશ્વર,
 ભારતી પ્રકટયાં મંગલકર, નૃસિંહતનુઓ ભૂતલપર,
 ખનીને પ્રખર નૃસિંહાચાર્ય, કીધું શિશુ ઉદ્ધા ક કાર્ય.
 કરવા સ્વરૂપતણો સયોગ, શિષ્યવ્યાં જ્ઞાન, ભક્તિ ને યોગ.
 રચ્યા પ્રભુએ વાણીત્રિજ્ઞાસ, ગ્રન્થો વિવિધ કૃપા કરી ખાસ.
 ગૃહસ્થ જ્ઞાનીના આદર્શ, કરી લીલા ચુંમાળીસ વર્ષ.
 લાડ લગ્યાં ધરીતે હેત, પૂરો થતામાં નિજ સંકેત,
 વિશ્વવંશને વર્ગનો ભાર, સોંપ્યો વળી આશ્રમ વ્યવહાર.
 ઉપેન્દ્ર પ્રભુને નિજ સકેત-ખલ દઇ કરી ઐશ્વર્યોપેત,
 ઓગણીસેં ત્રેપનની સાત્ર-કેરો આગ્યો નિષ્કુર કાલ.
 શ્રાવણ સુદ પચમીને દિન, થયા પ્રભુ નિજ સ્વરૂપે લીન.
 જય સદ્ગુરુ નૃસિંહ મહેશ ! આપની આપો ભક્તિ અશેષ.
 પ્રતીત થનાંતા જે પ્રભુ ખાલ પ્રકટો તે સહ અંતરમાંભ.
 વર્ષાવો પ્રભુકરણા નિત્ય, સધાય જેથી સહ મુજ હિત.

x + x +

નૃસિંહ પ્રભુનું ગાય ચરિત્ર, સદા ખને તે પરમ પવિત્ર.
 ચાય પ્રભુ અનુગ્રહ પાત્ર, જે ગાયે તે સાધકમાત્ર.

મી જયન્તી લેખી.

ચાર્તુવર્ણના ઉદ્ગારો.

૫: (ધીરવીર સાવકો, યોગના, એ ક્ષય.)

દિવ્ય દેહવાસિઓ, ઇશ્વર વદનાંશિઓ,

૨૨૨૨—અભિલાષી પ્રાણીઓ અમે.

કંઠે સંકલ્પમાત્ર ધારીએ,

તપોમત્ત કમંડલુ સ્વીકારીએ.

યજ્ઞએ ને યજ્ઞવીએ, ૩ ભણીએ ને ભણાવીએ, ૪

લેઈએ ને દેઈએ, ૫ યથાક્રમે;

દિવ્ય૦

૨

દિવ્ય દેહવાસિઓ, ઇશ્વર ૬ભુજાંશિઓ,

ધર્મ—અભિલાષી ક્ષત્રિયો અમે.

દુર્ગ્ગલ, નિરુપૃહ ૭ને દેશરક્ષકો,

ધર્મ નિરાધારતણા પક્ષકો,

નીતિદાત્ર ધારીએ, સ્વાશ્રય સ્વીકારીએ,

ધર્મધ્વજ ઉરાડીએ; મહાશ્રમે;

દિવ્ય૦

૩

દિવ્ય દેહવાસિઓ, ઇશ્વર ૮વક્ષાંશિઓ,

મર્મ—અભિલાષી વૈશ્યો અમે.

વૃદ્ધિ કરીએ નિજ—પર—ધનને ગ્રહી,

સ્વ—પર—તણા અંતરાશયો લહી,

સમાધાન આણીએ, વ્યવહારશુદ્ધિ જાણીએ,

વદીએ મિષ્ટ વાણીએ, સહિતે ગમે;

દિવ્ય૦

૧ ઇશ્વરનામુખના અસરપ. ૨ વાસવ નખ. ૩ યજ્ઞ, ઉપાસના આદિ કરવા અને કરાં વા. ૪ વેદાદિ ભણવાં અને ભણાવવાં ૫ દાન આપવાં અને લેવાં. ૬ ઇશ્વરના હાથના અસરપ. ૭ દેહાસન્નિત વિનાના સાધુજનો અને જ્ઞાનિજનો. ૮ ધર્મથી સ્વીકારવાયોગ્ય. ૯ ઇશ્વરની છાતીના અસરપ.

૪

દિવ્ય દેહવશિષ્ઠો, ૧૦ ઉચ્ચરપાદશિષ્યો,
 કર્મ—અભિલાષી, શત્રો અમે.
 સેવાવત કઠિન તે સ્વીકારીએ,
 પરપ્રતિકૂલતા સહજ વિદારીએ,
 નમ્ર બની ઠારીએ, સ્વચ્છતા વધારીએ,
 વ્યવસ્થા પ્રસારીએ, સદ્ગુણે;

દિવ્ય૦

નોકર અને મિયાં.

પાત્રો: નોકર અને મિયાં.

પ્રવશ ૧.

સ્થાન: રસ્તો.

નોકર—(પ્રવેશતાં વાર) બસ, મેં વોહી ખ્યાલ કર કહા હું કી આલ દેખા ઔર આપો હવામેં બી કદમ ભરી, શીરબી કીધરબી મિલત નાહિં, કમખખત યે નૌકરી. ઝાડ દેખા પ્હાડ, દેખી ઝમીં મારી ઠોકરી, તૌબી મિલત ના હાય ! મુઝ જૈસી મુલાયમ નૌકરી. મિલત ખેટા, મિલત ખેટી, મિલત ડોસા-ડોકરી, લેકિન નહિ સારી જહાંમેં બી મિલત કહીં નૌકરી.

તૌબા, તૌબા, તૌબા, મેં વોહી ખ્યાલ કર રહા હું કી પુક્રટ જિના જનો ઇસીકા, જે વ નૌકરવાન હે, નૌકર ન દુનીયામેં તો ઇસે અચ્છા કલ્પસ્તાન હે; રખત ખંદર, રખત ઉંદર જે બડે અક્કલવાન હે. નૌકર નહિ જે રખત વો આ-દમી યા હેવાન હે,

નૌકરી જૈસી અચ્છી ચીઝ ઔર હે કાન ? ઇસ લીયે તો ખુદ દુનીયામેં ઇસીકી બઢતી કર રહા હે ! ખુદાકી માફક સારી આલમમેં વો તો હરદમ રહેનેવાલી હે.

મર ગઈ તારા સીતા ઔર મર ગઈ મંદોદરી, (૨)

છોટી સતી સખ મર ગઈ, ના મરત બડી સતી 'નૌકરી.'

મગર મેરી ખારી નૌકરી ! મેં કહાં હુંદું નૌકરી ! તુઝે કહાં

કહાં હુંદું ? સખ ઠીકાને મેં દેખ આયા. ડિધર બી દેખા, ઉધર બી દેખા, ગાંવમેં દેખા, પાંવમેં દેખા, છાપરમેં દેખા, ખાપરમેં દેખા, ધલિમમેં દેખા, ચીલમમેં દેખા, પુલમેં દેખા, ચૂલમેં દેખા, સંદુકમેં દેખા, બંદુકમેં દેખા, અંગરખેમેં દેખા, પગરખેમેં દેખા,—ન્યાદા કયા કહે, બહારમેં, અંદરમેં, કંદરમેં, બંદરમેં, મંદરમેં, સમંદરમેં, કલંદરમેં, જલંદરમેં, ભગંદરમેં, દટંતરમેં, સીકંદરમેં, મછંદરમેં. સખ ઠીકાને દેખા, મગર.

હાય હાય રે નૌકરીકા મૌકા ન પાયા,

સારી દુનીયામે છુમકે આયા રે— હાય૦

મગર ખસ, ચાહે વૈસા હોય, તો બી આજ હી નૌકરીપેં જાનના. લેકીન હાં—અખ ખ્યાલ કરના ચાહીએ કી નૌકરી કીસ તરાંસે કરની ? માલીક જે કહે વો સખ કુછ કરના ? નહિ, નહિ, માલીકપેં બી કુછ માલીકી રખના વો તો આઝકાલકા સુધારા હે. તો શીર કયા કરના ? ખ્યાલમેં આ જા. તદખીર ! ખ્યાલમેં આ જા. (જરા વિચારી) આ ગઈ, ખ્યાલમેં તદખીર આ ગઈ. જે માલીક હોને હે, ઉનકુ ખોલનેકી બડી આદત પડ જાતી હે. ખાલી ટીકટીકારા કરના તોહી ધનકા રોઝગાર હો જાતા હે. તો વૈસા કરના કી બહેરા બન જાના,—

ઔર હરદમ અપને દિલકે ખ્યાલમેં હિ ડોલના.

સો દેઈ ખુલવાય તો એક હી દેઈ ફિર ખોલના.

મૌજસે દિલમેં હી ખ્યાલે—સુતર હરદમ તૂનના.

સો હરફ ખોલે તો પીછે, એક હરફ હી સૂનના.

મે ઠીક હે. ઇસસેં અપનકું આરામ મીલ જાયગા, ઔર વો ખોલના જુલ જાયગા. ખસ, અખ કીધર બી ન જાઉં. ઇસી જગાપેં નૌકરીકું ખુલવાઉં. ચલી આ, નૌકરી ચલી આ.

ના મિલે જે નૌકરી તો ખૂનકા પાની કરે,

નૌકરીકી જાનપર ખસ ચાંહિ કુરખાની કરે.

(એક બાબુએ જઈ બેસવા બય છે, ત્યાં અંદરથી સંભળાય છે.)
 મિયાં : (અંદરથી) જૂમ રહે, હમ જૂમ રહે, નૌકરકી ખાતર જૂમ રહે.
 નૌકર : (ચમકીને) અરે યે મધ જૈસા મીઠા ઔર મોંમ જૈસા મુઠ્ઠા-
 લાયમ પાવાઝ કહાંસે આયા ? (અંદર જોઈને) હાં કોઇ બધર
 હી આ રહા હે. આને દો, આને દો.

મિયાં : (ગાતા ગાતા આવે છે.)

જૂમ રહે હમ જૂમ રહે, નૌકરકી ખાતર જૂમ રહે;
 કહીંબી પત્તા મીઠતા નાહિ, નૌકરકી સુરતપેં ધૂમ રહે; નૌ૦
 આછયો પ્યારે નૌકર આછયો, કહાં હમ રહે કહાં તુમ રહે; નૌ૦
 કસમ ગંગાજી કે, મેં જુઝ નહિ કહતા
 નૌકર નહિ મિઠતા કહીં, નૌકરકી જુમાજૂમ હે,
 હો ગયે નૌકર ખતમ સખ, કયા ખુદમાજૂમ હે.

કયસા ઝમાના બિગડ ગયા !

મિઠતી રોટી દાઝ ઔર મિઠતા ઘીશકર,
 લોકન નહિ કહિંબી મિલે, દુકડા નૌકર.
 ચાંચડ મિઠત, માંકડ મિઠત, ઔર મિઠત જુ, મચ્છર,
 સારી જહાંમે દુંદા તો ના મિઠા કોઇ નૌકર.

કસમ ગંગાજી કે, જૂઝ નહિ બોલતા, સભી દેસમેં સે અબી ચલા
 આતા હું. કીસીબી જગાપેં નૌકર નહિ મિઠતા. નૌકર ખગર જાંદગી
 કયા કુછ જીને લાયક હે ? મુસાફરીમેં મઝા નહિ આતી હે. નૌકર બિના
 મેં કીસકી સાથ પાતાં કરે, નૌકર સિવા મેં કીસકીસાથ પીઠે, ખાઠે
 ઔર ગાયનકી લિજ્જત ઉડાઠે ? અફસોસ, મેં નૌકર સિવા કીસકી
 સાથ મીઠાઝ કરે, કીસકું મેં મેરી આંખોકા નૂર દીખાઠે ? નૌકર સિવા
 મેં કીસકું જુઝાઠે, કીસકું હસાઠે, કીસકું ખીન્નાઠે ! અય પાકપરવર
 દીગાર !

મેરી ઝમીં જોરે અરે, સખ બાલખચે બેચ દે,
 લેકીન તું નૌકર, ઓ ખુદા ! અબ્બીકા અબ્બી બેજ દે.

ખુદાવદે કરીમ ! આજ મેરા જીલ્લે લીજીયે, મગર મુઝે નોકર
રહા માત્રીક બનવા દીજીયે, જસસે મેરી ચંપી તો કરવાઈ.

(બીજી તરફ જુએ છે તો નોકર હવામાં ચંપી કરવાના ચાળી
કરી રહ્યો છે. તેના પ્રતિ જોતાં સ્વગત) અમે યે કૌન હોગા ? ખુદા
કરે આર યે મેરા નોકર બન જાય તો મેં ખુદાકું જામ જૈસી ખડી
રોટી ચઢાઈ.

નોકર : (સ્વગત, - ચંપી કરતાં) મેં બી વોડી ખ્યાલ કર રહા હું.
મેરેકું નોકર રમે તો મેં ખુદાકું આજ જૈસી રોટી ચઢાઈ.

મિયાં : (સ્વગત) મેં પૂછું તો સહી, હૈ ઓર, યા મેં દુંઢતા હું વોહી
હે વહી. (નોકરને) અમે અચ્ચે ! તું કૌન હે ? (નોકર સાંભ-
ળતો નથી. હવામાં જોરથી ચંપી ચલાવ્યા કરે છે.) અમે ઓ
જુવાન ! તુમ કૌન હો ? કહો તો સહી. (જવાબ નથી મળતો.)
યે તો સુનતા નહિ મેરા, ક્યા વો મુગા હે યા અહેરા ? (તેને
અમેથી ઢઢોળી મોટેથી ખૂમ પાડતાં) અમે ઓ લાઇ ! તું
હે કૌન ?

નોકર : (ચંપીની ધુનમાં ગાઈ ઉઠે છે.) .

એજ મેં દિવાના ખ્યાલકા મુઝે કોઇ ન છેડો બે. - કોઈ ન
છેડો બે... (જોરથી ચંપી ચલાવવાના ચાળા કરે છે.)

મિયાં : અમે યે ક્યા કર રહા હે ?

નોકર : મુઝે મત જુલાઓ, મેં ખ્યાલ કર રહા હું ?

મિયાં : મગર યે હાથસે ક્યા કરતા હે ?

નોકર : જોખતા નહિ ! હુઝુરકી ચંપી કર રહા હું ?

મિયાં : મગર તેરા હુઝુર હે ક્યાં ?

નોકર : (ચમકીને) હેં ! મેં વોહી ખ્યાલ કર રહા હું. માફ કીજીયે

સરકાર, હરફમ મુઝે માત્રીકકી ચંપી કરનેકી આજ્ઞત પડ ગઈ,
તો અખ ચંપી કીયા બિના હાથકું ચેન નહિ પડતા, તો વો

વૈસાહી ચંપી કરને લગતા. મેરે ચંપી કરાનેવાલે માલિક ! તુમ સખ કહાં ચલે ગયે !

મિયાં: (સ્વગત) યે બડા અચ્છા નૌકર માલુમ હોતા.

નોકર: સરકાર ! આપ કૌન હો ?

મિયાં: જીસકું કીસીકી નહિ હે દરકાર, વૈસા નૌકરકી તાલાશમેં નીકલા હુઆ સરકાર. નૌકર તો બહોત બી મીલતે, મગર અચ્છી નૌકરી કરનેવાલે નહિ મિલતે.

નોકર: જી હાં સરકાર ! મેં વોહી ખ્યાલ કર રહા હુંકી અચ્છે નૌકરી કરાનેવાલે નહિ મિલતે.

મિયાં: તો મેરે વહાં નૌકરી કરના હે ?

નોકર: (સ્વગત) ધસી લીયે ધધર ઉધર, સહી જગાપેં ફીર રહા, નૌકરી કહાં પર મિલે મેં ખ્યાલ વોહી કર રહા.

(પ્રકટ) મેરે મુલકમશહુર સરકાર ! આપકા મેં હું તાબેદાર.

મિયાં: તો ઠીક. મગર દેખ, મેરા મિત્રાઝ સમાલના પડેગા, મેરી ચંપી કરના પડેગા, કુછ ગાના સુનાના પડેગા, કુછ નાચ કરના પડેગા, મેરા ખાના પકાના પડેગા, ઓર સુન ! મુસાફરીમેં મેરી સાથ આના પડેગા.

નોકર: ક્યા હુઝુર ! આપકી સાથ ખાના પડેગા ?

મિયાં: (મોટેથી) અમે મેરી સાથ આના પડેગા.

નોકર: જૈસા હુકમ.

મિયાં: અમે કહે તો સહી, યે છોટી ઉંમરમે તું બહિરા ક્યસેં હો ગયા ?

નોકર: (શરમાયા જેવા થઇ) હુઝુર, બેઅદબી માફ. મગર પહીલે કે મેરે માલ્લીકોઁ મુસેં મેરી હરદમ તારીફ સુન સુનકર યેં કાનમેં ધાક પડ ગયા.

મિયાં: તો અખ બોલ, તેરા અચ્છા અચ્છા નામ ક્યા ?

નોકર: મેરા દો કામ: આપકી નૌકરી, ઓર ફીર આરામ.

મિયાં: (મોટેથી) અમે મેં તો પૂછતાં હું તોરા નામ, મેરી જીતીકા
(ગુલામ !)

નોકર: (હાથ જોડી વિનયથી) હુઝુર, આપકી આગે હુસારા કેમ
નામ દેનેવાલા હે, વો મેં દેખું તો સહી.

મિયાં: (ફુલાધને) હાં, ઠીક કહા. તૌબી તોરા નામ બોલ; મેરી
રજા હે.

નોકર: નહિ જી, પહીલે આપકા નામકી તશરીફ લાધએ.

મિયાં: (જોરથી) કસમ ગંગાજી કા, મેં જૂઠું નહિ કહેતા, મેરા નામ
સેરખાં.

નોકર: (તિવીજ રીતે) મેરા નામ દોસેરખાં.

મિયાં: મેરા નામ પાંચ સેરખાં.

નોકર: નહિ જી, આપ મેરી હાંસી કર રહે હો. આપકા સચ્ચા નામ
મેં જાન ગયા. હાં.....

મિયાં: તો બોલ; મુઝકું નામ કયા દીયા ?

નોકર: આપકી સીકલ કહ દેતી હે કી આપકા નામ—બુદ્ધ મીયાં !

મિયાં: કયું બે કાફર ! કુછ સાઠ—પાંસઠ બરસમે બુઢાપા આ જાતા
હે ? બતાદે, બતાદે કહાં હે મેરેમે બુઢાપા ?

નોકર: તો ફીર આપકા નામ સેરખાં સહી.

મિયાં: અબ કેસા ઠીકાને આ ગયા ? અબ તોરા સચ્ચા નામ બોલ.
મુઝે યે માલુમ હોતા કી તોરા નામ અચ્છા નહિ હોગા તો
ફીર મુઝે બદલના પડેગા.

નોકર: જી નહિ હુઝુર, મેરા નામ બડે મજેદાર હે. [(સ્વગત) ઇનકા
નામસેં કુછ જમાદા બઢકર નામ કહેના ચાહીએ. મગર મેરા
જનમ અબ્વલકા નામ કહું ન પીછેકા ?

મિયાં: તો કહ દે મેરા અચ્ચા, કી આપ તોરા સચ્ચા.

નોકર: તો સુનીયે: સો સિંહ, દોસો બાલ, પાંચસો સાપ, હજાર

બીંધું, ઓર ઉપર મીઠા ફોફડે કું...૦૬૬ ખાલી મિયાં. (સ્વમત)
તખલુસ-મતલબી બહીરા.

મીયાં: હા, નહિ યે મુઝે નામ તેરા કબુલ, મેં દેતા હું તુઝે નામ
કુલકુલ.

નોકર: (નમીને સલામ જેવું કરી) મુઝે હે મંજુર, મેરે ખાનદાન કુલુર.

મિયાં: તો અખ ચલ, મુસાફરીકું જના હે કલ. મગર

પહીલે મેરી અચ્છી ચંપી બના,

મુરીલા ઇસી સાથ ગાના સુના.

(ચંપી કરાવવા બેસે છે.)

નોકર: ચંપી કરું ચૈસી દિલ કુવે કુલકુલ.

સુનીયે કેસા ગાતા યે આપકા કુલકુલ.

(ગાય છે.)

ચંપી કરું અચ્છી, અચ્છી કરું ચંપી, ચંપી કરું અચ્છી અચ્છીજી.

ચંપી યે હિન્દી, ચંપી ગુજરાતી, ચંપી યે અખીયે, કચ્છીજી.

પાઉ મેં તોડું, તૌબી નહિ છોડું, જલમેં જેસી મચ્છીજી.

(પડે પડે છે.)

પ્રવેશ ૨ બે.

પાત્રો: નોકર, મિયાં અને ચોકીવાળો.

સ્થળ: મુસાફરખાનું.

મિયાં: દેખ બાપ! અપન આ ગયે. પરદેસમેં બડા સમાલ કે રહેના

(નોકર સાંભળતો નથી, તેથી મોટેથી) સુનતા નહિ ક્યા?

ઇસકી સાથ ખાત બી ક્યા કરે? બડા બહીરા, બડા બહીરા.

અબે એ ઉલ્હુ! સુનાયા નહિ?

નોકર: સુના ! કહાં હે સુન્ના ! મેં જુન્ના હો અમા તોભી મુઝે
સુન્ના બહોત ગમતા. લાઓ, લાઓ, લાઓ, મેરી ગડડીમેં
રખ દહીં, આમેરી પધડીમેં રખ દહીં.

મિયાં: (ઝીઝાધને) બડા બહીરા. ચુલેમેં પડી તેરી ગડડી ઐાર
પધડી.

નોકર: (જરા ચમકી મેં સામું જોઇ) બીગડી, બીગડી, ક્યેં સીકલ
બીગડી ! સુના આપકું લેના હોવે તો આપ લીજાએ, મગર
સીકલ ક્યું બીગડતે હો ?

મિયાં: ખુદાને બદોશી સીકલ હી ઐસી બનાઈ હે. અબે સુન, સુન.

નોકર: (સ્વગત) હં અબ કેસા છુન છુન છુન કરને લગા !

મિયાં: અબ ધધર ઠેરનેકા

નોકર: ક્યું ?

મિયાં: યે મુસાશીરખાના હે.

નોકર: ક્યું, શીર ખાના હે ?

મિયાં: બડા બદમાશ ખાનેકા હી મુઝતા હે, ઐાર કુછ નહિ. (મો-
ટેથી) અબે ધધર ઠેરનેકા હે. અબ તો શામકી ઝાંખ પડ ગઈ.

નોકર: (ચમકીને) હેં હુઝુર ! કીસકી સાથ આંખ લડ ગઈ ?

મિયાં: (કપાળે હાથ અડાડી) તેરી સાથ. મેરા ભી કહાં ભોગ લગા
કી મેને તુઝકું નોકર રખા ? (મોટેથી) અબ તો રાત પડગી
તો ચાંહી ઠેરેએ.

નોકર: તબ વૈસા સાફ સાફ બોલ દોને. મેં ભી વો હી ખ્યાલ
કર રહા હું. તો ચલો અબ, ખાનેકી કુછ—

મિયાં: (એક તરફ જોઇ) દેખ બે, કોઇ ખાતા હે.

નોકર: કોઈ ખાતા હે ? કોન ખાતા હે ? કયા ખાતા હે ? કાહેકું
ખાતા હે ? કીસકા ખાતા—

મિયાં: ચુપ, બકબક મત કર. (નવો માણસ આવે છે, તેને નમીને

સલામ કરીને) આઈ યે, આઈયે, બેડીએ, બેડીએ. (નોકરને)
ખીજોના લાવ ?

ચોકીદાર : નહિ. નહિ, કંઈ જરૂર નથી.

નોકર : હાં હુઝુર ! વો તો ખડે અશરાફ માલુમ હોતે હૈ. આપકી
સામને નહિ બેઠેગે, (સ્વગત) ઉટકી માશીક ખડે રહેગે.

ચોકીદાર : તમે લોકો રાત અહિં રહેવાના છો ?

મિયાં : હાં, ધરાદા તો વૈસા હે. રાતભર ખડે રહેગે.

નોકર : (વચમાં) નહિ હુઝુર ! ખડે કાયકું રહેવે ? ખડી મઝેસે
સો જાએગે.

મિયાં : (તેના તરફ લક્ષ ન આપતાં) સપ્તેરમેં જાનેકા મિચાર હે.

ચોકીદાર : તમે જાણો છો ? આ ગામ ઠગનું છે; અહિં ચોર લોકોની
વસ્તી છે. મુસાફરોને કોઈવાર હેરાન કરે છે; માટે જાગતા રહેજો
સંભાળજો, ગફલત ન રાખશો.

મિયાં : એસા ? બહોત અચ્છા કીયા, તુમને કહા તો. હમ હોંશીયાર રહેગે.

ચોકીદાર : હીક, તો ધ્યાન રાખજો. (જાય છે.)

નોકર : (ચોકીદારના ગયા પછી) હુઝુર ! વો કોન થા ? અપનકું
બુલાને આયાથા—ઉનકે ધરખેં ? તો ચલીયેના—ગહડી મેં લે લઉં.
જ હાં જનાખ, કીસીકું નારાઝ મત કરના.

મિયાં : અખે ઉલ્લુ, વો તો ગામકા ચોકીવાલા થા.

નોકર : ડોકીવાલા ? ડોકીવાલા તો મેં જી હું, તુમ જી હો.

મિયાં : (મોટેથી) અખે ચો—કી—વા—લા.

નોકર : માફ કરના, આપકું ચેહી ખડી ખરાખ આદત હે. પહીલેસેં
સાફ સાફ બોલના નહિ. ઔર પીછે નાહક કીલકીલાટ મચાના.
મગર હુઝુર, વો ચોકીવાલા કયા બકતાં થા ?

મિયાં : વો બોલાકી યહાં ચોર આતા હે, રાતકું સમાજના.

નોકર : (સ્વગત) મેરા બાપ, કયા ચોરકા હોગા મિલાપ ! (પ્રકટ)
ચોર ? અખે ચોર કયા કરનેવાલા ? મત ડરીયો હુઝુર ! મેં

ચોરકું હી ચુરા જાઉં વૈસા હું. સુનીયે. એક દેઃ એસા હુવા કી
એક જંગલમેં હમ અકારે ભઈ અકારે જા રહેથે. ઔર જહાં
જંગલકી બીચમે આયે તો સામને દેખાકી દો કાલીઓંકી ઝુખુ-
મકી ઝુખુમ ચક્ષી આતી હે. હમ ઇસકા ઇરાદા જનન ગયે.
સામને આતેઇ ઝટાપટી સુરે હુઈ, તો કાલી ભાઇકી ડાંગાં, ઔર
મીયાંભાઈ કા ડાંગા, કાલીભાઇ કે ઝરડે ઔર મીયાંભાઇકે ખરડે-
એસે મારે, એસે મારે કી સાલે જનમભર યાદ કરેગે, -શીર,
ઓ લોક ઠગ ગયે, ઔર હમ ભગ ગયે. વૈસા હે. ઉસ ખાસ્તે
આપ બેફીક રહો.

મિયાં: હાં ભાઈ હાં, મેં તેરી બહાદરી ખૂબ જાનતા હું. અજ તું એક
કામ કર. મેં ઈધર બિસ્તર બિછાતા હું, તું જા કે એક પથ-
સેકા દુધ લે આ, તો અપન દુધ રોટી ખા લેવેં.

નોકર: મેં વોહી ખ્યાલ કર રહા હું. (જરા વિચારીને) તો આપ
દુધ લેનેકું જાઇએ. મેં જાઉં, ઔર કબી ચોર આકે આપકું
ચુરા જાવે, તો શીર મેરે કું અકારા દુધ રોટી ખાની પડે. વો
કુછ નેક ખાત નહિ. તો આપ જાઇએ. પીછે મેં આપકી
અંખી કંડેગા.

મિયાં: (મીનજથી) નહિ, તું જા, અબીકા અબી.

નોકર: અચ્છા, તો ફીર એક રૂપયા લાઓ.

મિયાં: રૂપયા કાયકું ?

નોકર: ક્યું ? જાઉમેં જાવે તો કાઈ ગરીબ ગુરખા મીલ જાવે તો
ઉનકું આપકે નામપેં ખેરાત-અજ આપકે નામકી ખાતર ખેરાત
કરના પડે, કાઈ તમાશા ચક્ષતા હોવે તો વહાં કુછ દેના પડે,
કાઈ અચ્છી ગાનેવાલી હોવે તો—

મિયાં: અમે બેવકુફ ગહા ! દુધ લે કર આ. કીસીકું કુછ નહિ દેનેકા;
લે એ પયસા, દુધ લે કે આ. (પૈસો આપે છે.)

નોકર: કબી એક પૈસેકા અચ્છા દુધ ન મિલા તો ?

મિયાં: ન ક્યું મિલે ? જા, લે આ.

નોકર: કહી એક પચસા પડ ગયા તો ?

મિયાં: પડ ક્યસે જાવે, ચમડા તોડ ડાહુ. યે દુકાન સામનેઈ હે.
વહાંસે લે આ.

નોકર: તો દો પચસા તો દો; એક આપકે લીયે ઔર એક મેરે લીયે.

મિયાં: (કંટાળતા) હિંહુંહું. (બીજો પૈસો આપીને) જા, અમઝદાર
લે આ. (નોકર જાય છે.) તૌબા હે, ઐસે નોકરસેં. ચલ,
અમ બિસ્તર બિછાકે કુછ આરામ લઉં. (પથારી પાથરવા
માડે છે ત્યાં.)

નોકર: (આવીને) હુઝુર ! એક દો પચસે ઔર દો.

મિયાં: ક્યું ?

નોકર: દુધમેં સક્કર ચાહેગી ના ?

મિયાં: સક્કરકી કુછ ઝરર નહિ. ઈસિસેં પેટકે નલેમે બિગાડ હોતા.

નોકર: મગર મલેમેં અચ્છા લગતા.

મિયાં: ખાલી દુધ લે આ, દેર હો જાતી હે. (નોકર જાય છે પછી)
આજકલ લોગોકું ખાનેકા બડા ચડસ બદ ગયા. પચસા ન હોવે
તૌબી અચ્છા ખાનેકા ચહીએ.

ધરમેં હોવે નાહિ, ઇસ્કામત ફુટી ઠીબકી,

તૌબી ચૈયે મીકાઇ, વો બડી ખરાબી જીભકી.

ચલો, અમ બિસ્તરમેં કુછ લેટું. (સુવાની તૈયારી કરે છે)

અને કંઈ ગાયન ગણગણે છે.)

નોકર: (આવતાં આવતાં મોં બગાડીને) બડી તકલીફ, બડી તક-
લીફ, બડી તકલીફ.

મિયાં: (બેઠા થઇ) ક્યું આયા ? દુધ લાયા ?

નોકર: જી નહિ, મેં વહાંસે ખ્યાલ કરતે ચલા ગયા, મગર લોટા
લેનેકા બુલ ગયા.

મિયાં: અચ્છા, તો લોટા લે જા.

નોકર: કુતુર ! દો પપ્પસે દીજીયે.

મિયાં: (ચીલાઈને) દો પપ્પસે ? કાપકું ?

નોકર: સુનીયે જનાય, આપ ખાલી ખોદ્ કર રહે હો, મગર ખાત
યે બની કે મેં ધિરસેં ચલા—

મિયાં: તો જલ્દ બોલ દે, શીર ક્યા કુવા ?

નોકર: એસા ? તો આપ જલ્દ સુનીયે. (ઝડપથી બોલે છે.) મેં
યહાંસે જલ્દ ગયા, તો જલ્દ દુધ પડીયે મેં લે લીયા, ઔર જલ્દ
દો પપ્પસે દે દીયા, શીર જલ્દ લોટને લગા તો જલ્દ મુઝેં માલુમ
પડા કી કમબખ્ત પડીયા કાના હે, ઔર ઇસમેંસેં જલ્દ દુધ
ચલા જતા હે, તો મેને જલ્દ ખ્યાલ કર લીયા ઔર જલ્દ
ઉસકું પી ગયા, ઔર જલ્દ ધિર ચલા આયા. ખાલી ચે ખાત
બની. અખ આપ જલ્દ પપ્પસે દો તો જલ્દ જ કે મેં લે આઈ.

મિયાં: (અકળાઈ) મેરી બી કહાં કમબખ્તી લગી કી મેને તુઝે
નોકર રખા.

નોકર: મેં વોહી ખ્યાલ કર રહા હું.

મિયાં: (પૈસા આપતાં) લોટા લે કે જા, ઔર દુસરા લે આ.

નોકર: (લોટો લઈ, તેને માથે મૂકી લહેકા સાથે ગાય છે.)

ખોદ્ છોડો સાંવરીયા મેં ભઈ ગમરી,

ભઈ ગમરી, મે તો કહતા કમરી;

ખોદ્ ૦

દુધ મેં લા દઈ, આપકું પીલા દઈ,

મત સોચો મિયાંજી, જો બની બીગરી;

ખોદ્ ૦

(દોડી જાય છે.)

મિયાં: (હા હા હા—હસીને) વાહરે મેરા શુભશુભ, તેરેપેસેં કુલ કઈં
મેં તેરી દુધકી બૂલ. ઉસને ગાના ગઈ મેરા દિલહિલા દીયા.
અખ મુઝકું બી કુછ છેડના પડેગા. (કાને હાથ દઈ તાન મારે
છે ને પછી ગાય છે.)

મઝા દેતા હે ક્યા માર, ચે નોકરી કરેવાલા,

હિસકા-ગાના સુનતે હી ખાર, મેં હો ગયા ગીરફતાર,

મેરા નૌકર ખારે દિલદાર, 'તું કહી ન મરનેવાલા; મઝા ૦

નોકર: (આવીને સ્વગત.)

જતી ખખત મેંને અજબ કુછ ખ્યાલ દિલસેં કર લીયા,

આતી ખખત પી દુધ ચોરા, લોટા જલસેં ભર દીયા.

મિયાં: (ગાતા હોય છે.)

મઝા દેતા હે ક્યા યાર, યે નૌકરી કરનેવાલા.

નોકર: (પ્રગટ થઈને)

લો દુધ યે લિજતદાર, આહે જ લે લો સો ખાર,

તુમ પહીલે નહિ સરકાર, મેં પેટ ભરનેવાલા;

લીજયે, લીજયે, યે દુધ પીજયે, ઓર મુઝકું ધનામ દીજયે.

મિયાં: (દુધ જોઈ, તેને સુંઘી જોતાં મોં ખગાડી) યે ક્યા લાયા ?

ઈસમેં તો બકરીકે દુધકી બદખો આતી હે.

નોકર: તો ક્યા હુઝુર ! પયસેકા દુધમેં કુછ ગુલાબકા અત્તરકી ખુશખો

આ જાય ?

મિયાં: (ફરી દુધ જોતાં ચીડાઈ) અમે દો પાઉંકે અચ્ચર, ઈસમેં

દેખ, યે મગતરા હે યા મચ્છર !

નોકર: (લહેકાવીને) તો ખ્યાલ કીજયે મેરે હુઝુર, યે પયસેકા દુધમેં

મચ્છર ન હોવે તો ક્યા કુછ હુથ્થી ઘોડા હોવે ? વો તો નીકાલ

દેતા થા, મગર મેને કહા રહેને દો, મેરા માલિક બડી અચ્છી

તરાંસે નીચોડ નીચોડ કે લે લેગા, તુમકુ વૈસા નહિ આયગા.

મિયાં: તો ક્યા મુઝે યેઈ ખાના પડેગા ? કીસ્મત !

સચ્ચે સચ્ચી બોલ મેરા યે દુધ ખરાખર જોખા હે ? (૨)

નોકર: જોખા હે, ઓર ચોખા હે, યે દુધ અપનકા દોકા હે. (૨)

મિયાં: જા, દસ્તરખાન ખીજા. (બને ખાવા જાય છે.)

પ્રવેશ: ૩

પાત્રો: નોકર, મિયાં, ચોર

સ્થલ: એજ મુસાફરખાનું.

નોકર: (પ્રવેશતાં) અંધેરેમેં ખાનેકી બડી બઝા આતી હે. રોટીપેં રોટી, રોટીપેં રોટી, રોટીપેં રોટી, બસ ચલી સો ચલી. એકે ઉનકું દીયા, દો મથનેં લીયા, દો ઉનકું દીયા, ચાર મથનેં લીયા, બસ જિસતીસ રીતસેં નીકાલ કર દીયા, ચાર અંધેરેમેં ગીન સકે બી કીસતરાંસે ? અંધેરેમેં આદમી એકીદમ એકે નીવાલા ખાતા યા દસ, વો બી કોન જાન સકતા હે ? હેં ?

મિયાં: (અંદરથી) અમે ખુલખુલ ! કહાં ગયા ?

નોકર: ખુદમાલુમ, ખાનેમેં ક્યા આતા હે કી ખાનેપર આવાઝ બી બદલ જતા હે. મિયાં કેસે ધુવરને લગે.

મિયાં: (બહાર આવીને) અમે હેમક ! સુતતા નહિ ક્યા ? દેખ, અખ પહીલા અપના સામન ધધિર લા કે રખ, ઔર વો સામની જગાપેં ઘોડેકું બાંધ દેકી જસસેં અપની નજર રહેવે. (નોકર બધો સામન લાવે છે, અને ઘોડો પણ બાંધે છે.) દેખ, ચે ઘોડા ક્યસા હે વો જાનતા ? ૫૦૦ રૂપયે દીયે ઉનકે સાફ સાફ, ઔર નામ રખ લીયા અશરાફ. ઇસકી અસલ ઓલાદ અરખસ્તાનમેં રહા, વાંસે ઉનકા બહેરા મુલતાનમેં આયા, ઉનકા બહેરા મુલતાનમેં આયા, ઉનકા બહેરા જાનતાનમેં આયા, ઉનકા કીસ્તાનમેં, ઉનકા આસમાનમેં, ઉનકા કંતાનમેં, ઔર ઉનકા ચે હિન્દુસ્તાનમેં આયા.

નોકર: અખ મુઝે ખ્યાલ આતા કી ઇનકા બહેરા ખુશર સમસાન તલક પહેંચ જાયા: હુશુર તખ ઉનકું તો ખૂબ સમાસના પડેઝા.

મિયાં: મેં વોહી કહ રહા હું. રાતકી વખત ઉનકે ઉપેં ખૂબ ખાન રખના.

નોકર: હુશુર ! મુઝે યે ખ્યાલ આતા કી ઉનકે ઉપેં રાતભર આપ સો રહો તો ક્યા હરકત હે ? મેં ઉનકા પૂંછ પકડકે બેહુંગા.

મિયાં: તું તો ગધા હે. અખ સુન. આધીરાત તો હુઇ. અખ ઐસા કર. દો ઘંટે તું સો, દો ઘંટે મેં સુઈ, દો ઘંટે તું સો, દો ઘંટે મેં સુઈ, તો વૈસે રાત નીકલ જાયગી. તો પહીલા તું સો જ.

નોકર: જી નહિ, હુશુર, મેં આપકા ગુલામ સો જાઈ, ઔર આપ જાગે, વૈસા તો કહી ન હોવે. આપ બે ફિક સો જાઇએ. મેં મશાલકી માફીક સારી દાત જગતા રહુંગા ઇસ મેં હે ક્યા ?

મિયાં: અબે ભાઇ ! તું છોટા હે, તો તુઝે નિદ આવગી. તો પહીલા તું સો.

નોકર: જી નહિ. આપ દેખો તો સહી, મેં કયસા જગતા હું યહી. હુશુર ! કબી કબી તો મેં સોનેકાઈ બૂલ જાતા હું.

મિયાં: મગર તું જગતા યા નહિ, વો મેં કયસેં જાનુંગા ?

નોકર: આપકુ મેં ખમર દુંગા, બરાખર.

મિયાં: તો પહીલા મેં સોતા. દેખ, હોંશીયાર રહેના.

નોકર: અજી હોંશીયાર, ખમરદાર, અકલદાર, સુખેદાર, મહેદાર, જમાદાર, સખ કુછ મેં રહુંગા. અખ આપ અયસમેં સો જાઇએ. મેં ચંપી બનાઈ, ઔર કુછ ગાના બી સુનાઈ.

મિયાં: અય પાક પરવરદીગાર ! મુઝે ચુરા જાના મગર મેરે ધોડેકુ સલામત રખીઓ. (બોલતાં સુઇ જાય છે.)

નોકર: (ગાતો ગાતો ચંપી કરે છે.)

શુકર ગુઝારો, તુમ હરદમ હઝારો, પરવર દિગાર ! યે માલિક ઉપર,
 ૧. સોનેકા બિરતર દીયા ઇધર ઔર, ઉધર બી દેના અચ્છી કબર;—
 પયસે મુઝે દો જિસ્સે ઉઢાઈ મેં, માલિકપર લંબી ચોડી ચદર;—

(મિયાંના કાનમાં મોટેથી ખૂમ મારે છે.) હુકુર ! મેં જગતા હું.
(મિયાં એકદમ ચમકી ઉઠે છે, તેને) બસ, અબ આપ સો નાખો.
વો તો ચમને આપકું ખખર દી કી મેં જગતા હું. (મિયાં સુએ છે,
નોકર પાણું ગાયન ચલાવે છે.)

શુકર મુઝારો તુમ હરદમ હઝારો, પરવર દિમાર ! ચે માલિક ઉપર,
રાતમેં ઘોડાકું ઊડા કા જાયગા, (તા) મિયાં કરેગા હાય અશ્વા

અકબર;

શુકર૦

મિયાં સો ગયે માલુમ હોતે. માલીકકી તખીયત હોના વો બડા
ભારી કામ હે. ચંપી કરકે મેરે પાઉં થક ગયે ! આજ તો ખૂબ ખાના
હોયા તો અબ કુછ ધેન લગતા. મગર હાં, હુકુરકું ખખર દેના ચાહોએ.
(મિયાંના કાનમાં) હુકુર, મેં જગતા હું.

મિયાં : (ચમકી ઉઠતાં) અબે કાયકું હેરાન કરતા ? મેં જગતા હું
(પાછા સુએ છે.)

નોકર : (હિંધની સરઆત થતાં ખ્યાલપર ચઢે છે.) મુઝે સો રૂપયે મિલ
જાય—નહિ ૫૦૦ રૂ. મિલ જાય—હાં મિયા—તો બસ ચશ્મા—
ચશ્મા—ગાડીમેં બયઠા—એ ગાડી ચલી—ધુવેકી ગાડી હોય લીએ
જાય—ઓ હો ચે કયા આયા ?—મુશતાન—નહિ, ગાડી ! આમે
ચલો—અરબસ્તાન આયા—મુશતાન આયા—મહેમાન આયા—ચે
મુલીસ્તાં સહર આયા, જહાંપર અકબર બાદશાહકી સાથ કૌસ્વ
પાંડવકી લડાઇ થી વો—ચે બોસ્તાંકી સરહદ આઇ—ચે બમન
લોક સરાય કર રહે હે—ગાડી ચલી—વો કયા આતા ? આતા
હે, આતા હે—આયા—આયા—હિન્દુસ્તાન—આયા—આયા.
(હેશ્વા ચપ્પો મોટેથી પુકારી ઉઠે છે.)

મિયાં : (ચમકી ઉઠતાં) કોન આયા ? કોન હે ? કહાં હે ? (ફટારેલી
આંખે આમ તેમ જુવે છે.)

નોકર : (નરનાશથી) હુકુર ! મેંય હું. યહાં હું.

મિયાં : અબે કમ બખત ! ચોર કહાં હે ? કહાં આયા ?

નોકર: નહિ જી, ચોર બોર કાપલી ચહાં નહિ. આપ સોં જામએ.
મેં જાગતા હું.

મિયાં: તો ખબરદારી રખ. (સુએ છે.)

નોકર: આપ બડે આરામસેં સો જામએ. (મિયાં સુએ છે.) ઉલ્લુ
જેસેનેં મેરા ખ્યાલ ખિગાડ દીયા. (ફરી એકિ ચઢે છે) અખ
ચલો, અચ્છી જગાપેં—યે સહારનકા બગીચા આયા—અહાહાહા,
કેસે અચ્છે ઝાડ પાન ખીલ રહે હે—યે બડા ઝંગી પાનીકા
ધોધ—યે અંજીરકા ઝાડ—કેસે અચ્છે અંજીર હે—ખાલો—ફીર
નહિ મીલેગા—યે બદામ—યે સંતરે—તુમકુ કુછ નહિ દેગા—યે
મેરા હય—મેં લાયા હું—યે અંગુર—તુમકું ન દઉંગા—કયા જોરસેં
લેના હે?—નહિ—કબી ન દઉં—કયા હાથ ઉઠાતા—ન દઉં—ન
દઉં ન દઉં—યે લે ગયા, લે ગયા. (મોટેથી બોલી ઉઠે છે.)

મિયાં: (એકદમ ઉઠી આમ તેમ દોડતાં) કયા લે ગયા? કયા લે
ગયા? કાન લે ગયા?

નોકર: મેરી અંગુરકા લુમખા લે જાતા હે—મેને હુંદા—કયા મેં અંગુર
લે જાને દઉં?—

મિયાં: અખે બદમાશ? ચહાં અંગુર કહાં હે?

નોકર: (રવગત) તો તુમ અંગુર તો હો. (પ્રકટ) મેરે ખ્યાલમેં બ-
ગીચા આયા. ઈસમેં સેં અંગુર ખાતા થા, તો મેરે હાથમેં
સેં કાઈ ખુંટા જાતા થા. તો કયા, મેં વૈસા હી દે દઉં?

મિયાં: તરે ખ્યાલમેં આગ ઉઠે રે ગદ્દા! મેરેકું નાહક ચમકા દીયા.
બસ, અખ તું સો જા. મેંઈ જગુંગા.

નોકર: જી નહિ, અખ મેં હોશયારીસે ચૌકી કરુંગા.

મિયાં: નહિ ભાઈ નહિ! તેરી બેવકુફીમેં તો મેરા ધોડા ચલ જાય.
તું સો, મેંય બહોત સોચા. (સ્વગત) તૌબી નિંદ મુઝે બહોત
હેરાન કરતી.

નોકર: જ નહિ. અખ મેં ખડાહી રહુંગા, યા મેં વહાં ઘોડેકી પાસ બેઠુંગા. શીર કુછ હરકત હે ? આપ જરૂર સો જાઓ. બેઠીક રહો. (મિયાં સુધ જાય છે.) નાહક મેરા ખ્યાલકા ખરાખા કર દીયા. વો બુઢા મેરા ખ્યાલકી કયા મઝા જાને ? ચલો, શીર ખ્યાલકી લિજઝત લેવે. (ઝોકે ચઢે છે.) અહો ! યે તો ધરિાન આયા—યે હિમાલયકા પહાડ—યે કાસમીરકા ઉજડ જંગલ આયા—યા ખુદા—મેં યહાં કહાં આયા?—યહાં તો સખ ઉજડ હી ઉજડ હય—અખે દેખો, યહાંપર અંગરેજ ઔર જરમનકી લડાઇ હો રહી—યે હિમાલયકે ઉપર આગબોટ ચલ રહી—યે—યે—યે—યાં—દ—મેં—સેં—ખંખગોલા છૂટા—ઔર એ દુસમન ભાગા—પકડો—પકડો—(મોટેથી જૂમ પાડી ઉઠે છે.)

મિયાં: (એકદમ જાગી ઉઠતાં) પકડો, પકડો, મારો, પીટા, ભાગ ન જાવે. (નોકરને પકડીને) અખે, કહાં પર ભાગતા ?

નોકર: હુજુર ! કીસકું પકડતે હો ? યે તો મેં હું. યહાં તો ઔર કોઇ નહિ.

મિયાં: તો શીર કીસ લીયે તેને જૂમ મારી ?

નોકર: (સ્વગત) ખાના ખરાખ. મેં ખ્યાલ કર રહાયા, ઇસમેં કુછ જૂમ પડ ગઇ હોગી. (પ્રકટ) હુજુર ! આપ બી કુછ ખ્યાલમેં ચઢ ગયે યા ખવાખમેં ?

મિયાં: નહિ, મેનેં ખરાખર સુના, કોઇ બોલા કી પકડો, પકડો.

નોકર: (વાત પલટીને) હુજુર ! મેં સચ કહું. વો તો મેં ખખરદારીકે લીયેં ખાલી પકડો, પકડો ઐસા બુમાટા કર રહાયા. કોઈ આસપાસ હોવે તો ભગ જાય.

મિયાં: વૈસા ? તખ તો ઠીક. અખ બહોત ખખરદારી રખના. અખ માઝમ રાત ચલ રહી હે. તું કહેવે તો મેંય જશું.

નોકર: મેં ખખદારઈ હું. અખ આપ બી મઝેસેં સો જાઓ. (મિયાં

મુઝે છે.) અખ જ્ઞાદા ખ્યાલ નહિ કરના, નહિ તો પડેજા.
મરના. (ધોડાની નજીકમાં બેસે છે, અને એક ચક્ત્રાં ગાય છે.)

મેને નિંદ ગુમાઇ જન તરે લીયે,

તરે લીયે—

(ઝાકું ખાય છે.)

મિયાં: (થોડી વારે જાગે છે.) અખે ક્યા દુંકરતા હે ? સોતા હે
યા જગતા ?

નોકર: (સાવધ થતાં) હુઝુર ! મેં સોતા બી નહિ ઓર જગતા બી
નહિ. મેં તો ખ્યાલ કર રહા હું.

મિયાં: અખી બી ખ્યાલ કર રહા હે ?

નોકર: જી હાં—મેંય ખ્યાલ કરતા હું, મગર નઝર ઘોડેપેંછ રખતા હું.

મિયાં: ઐસા ! વો કિસતરાસેં ?

નોકર: મેં યે ઘોડેકું દેખકે ખ્યાલ કરતાકી ઇસકા બદન ઇતિના બડા
હે. ઓર પૂંછ દુંકાસા હે; ઓર ખીલકોડીકા પૂંછ દુંકા ઓર
પૂંછ લંબા. વો કાયકુ હોગા ?

મિયાં: તરે ખ્યાલમેં તો મેરા સખ જલ જાયગા. લા દે મેરા સામન
મેરી પાસ. બતાદે મુઝે, અપના સખ કહાં હે :

નોકર: (તેની પાસે મુક્તાં) યે લીજીએ આપકી પધડી, ઓર યે
આપકી સધડી, યે આપકી ગડડી, (હુકો આપતા) યે આપકી
ગુડગુડી. યે મેં, ઓર યે આપ. સખી સામન મીલ ગયા ના ?

મિયાં: અખ તું સો જા, મેંય જગતા હું. મેં બહોત સોચા. અખ
થોડીસી રાત રહી તો તું સો.

નોકર: અખ કુછ ઐસા હોગા ? અખ તો મેં બડા તેજ હો ગયા.
આપ ખુશીસેં લેટાં !

મિયાં: (ઉંઘ આવતી હોવાથી) તો લાચાર તું બી બડા ટેકી હે.
મગર દેખ લાઇ ! યે પીછલી રાત હે તો કુછ બેકાલજી મત
કરના. (સ્વગત) મુઝે બી આજ નિંદ બહોત થેર રહી હે.
(સુઇ જાય છે.)

નોકર: આજ ખૂબ ખાના ખાયા તો, બહોત ધન આ જતા હે.
મગર અમ તો પૂરા હોંશીયાર રહેના ચાહીએ. (જરા વારમાં
ઝોકું ખાય છે.)

મિયાં: (શીડીવારમાં જગતાં) અમે જગતા હે કયા ?

નોકર: (સાવધ થતાં) જગતે બિંગર મેં ખ્યાલ કિસતરેસેં કરું ?

મિયાં: તો કયું, તું ખ્યાલ કર રહા થા ?

નોકર: જી, મેં બડા ભારી ખ્યાલ કર રહા થા, કી ચે બકરીયાં
લીંડીયાં કરતી હે વો બડી જોલ જોલ હોતી હે. તો વો ઉસકે
પેટમેં કોન હકીમ બયડકેં બનાતા હોગા ?

મિયાં: (ચીડાઇને) તરેકું કયા ઝર બદમાશ ? તરેકું તો નહિ બનાની
પડતી ? કેસા ખાલી બેવકુરીકા ખ્યાલ કર રહા હે !

નોકર: નહિ હુચુર ! બેઅદબી માફ, મગર ખ્યાલ કરના ચાહીએ કી
કુદરતકી ખુશીકા ખ્યાલ કરનેસેં બડી અક્સ આતી હે.

મિયાં: આઇ અક્સ, બહોત તરેમેં ! અમ તું સો જી. ચે પીછડી
રાતકા બખત બડા ખરાબ હે. ચોર લોક ધસી બખત આતે
હે. તો અમ તું લેટ જી. મેંય ચૌકી કરંગા.

નોકર: મેં યહાં હું વહાંતક ઐસા નહિ બન સકતા. સારી રાત મેં
હોંશીયારીસેં જગા તો અમ કયા હરકત હે ?

મિયાં: તો ઐસા કર, અપન દોનો જગે.

નોકર: કાયકું ? મેં કુછ કમ હું ? સો ચોર સાથ કયું ન આવે ? મેં
તો વોહી ખ્યાલ કર રહા હું કી જલ્દ ચોર આ જાય, ઔર
મેં ધનકું સાલેકું એસે લગાઉ, એસે લગાઉ—(છેલ્લો બોલતાં
મિયાં તરફ હાથ ઉગામે છે.)

મિયાં: અમે, કીસકું મારતા ?

નોકર: કયા આપ હો ? મેરેમેં ચે હી ખરાબ આદત હે કી જમ મેરા
મિઝાઝ ગયા તો શીર સામને કોન હે વો દેખડી નહિ સકતા—
સહુર આતા તો ફીર કપજમેં નહિ રહ સકતા.

મિયાં: હાં ભાઈ હાં ! તેરે મિઝાજકીક કયા ખાત કહેના ? તો કયાં,
તું નહિ સોતાં ?

નોકર: હુઝુર ! મેં નાસાયકકું કયા આય બેઠમાની ફરમાતે હો ?
અખ તો યે જનોકી આંખકી એક પક્ષકમેં સુખેર હો જાધગી.
આપ લેટ જાધએ. (મિયાં સુએ છે, પછી આમ તેમ જોઇ)
મુઝે યે ખ્યાલ આતા કી અખ ભૈરવી છોટનેકા ખખત આ
ગયા. તો કુછ સુર નીકાલે.

જગતે જગતે રેન ખીત ગઇ, હોગા અખ-તો ભોર,
આયે નહિ અખતક કયું પ્યારે, આધયો દિલકા ચોર.

ઝોડું ખાઇ જાય છે.

ચોર: (પાછળથી આવી સ્વગત) આયા સીએ, આયા સીએ. હુંકામ
ફકર કરે સેં ? [ખીજને] અલ્યા, આ ઘોડો સોડ, હંભાજને.
ઘોડાને ઘાંહનો સારો દેખાડતો હાલ્યો ઝઝે. (ઘોડો લઇ જાય છે.)

નોકર: (અડધા જાગ્રત થતાં)

જગતે-જગતે-રેન-તીત-ગઈ-હાં.....

(તાન મારતાં જાગી ઉઠે છે અને ઘોડા તરફ નજર કરતાં
ચમકીને) અખે, યે કયા હુવા ? ઘોડા કહાં ? દહીંકા ઘોડા
ખાંતા પીતા રમતા જમતા છૂટ પૂટ હો ગયા કયા ? અખ
મેરા મિયાં ફીસકી શીકર કરેગા ?—હાય. (એમ ખોલતાં, પછાડો
ખાય છે, ત્યાં મિયાં જાગી ઉઠે છે.)

મિયાં: ઓહ ! સુખેર હો ગઈ. (નોકર તરફ જોઇને) કયા કરતા ?
નમાઝ પડતા હે કયા ?

નોકર: હુઝુર ! મેં ખ્યાલ કર રહા હું.

મિયાં: તૈયા તેરા ખ્યાલસેં ! કયા ખ્યાલ કર રહાયા ?

નોકર: મેં વોહી ખ્યાલ કર રહા હું કી અપના અશરાફ ઘોડા થા
સો તો માનો ગયા. અખ ધસિકા જન રહા તો વો આપ ઉડા
જાએગે યા મેરે સીરપે રખના પડેગા ?—અસ, મેં વો હી

ખ્યાલ કર રહ્યા. વહાં તો આપ હી જમ્ય ગયે. અખ જમ-
નેકી તકલીફ મત લીજીએ, ખુશસેં આરામ કીજીએ.

મિયાં: (ચમકીને) ક્યા, ઘોડા ગયા ? કાન લે ગયા ?

નોકર: વો તો અખ મુઝે ખ્યાલ કરના પડેગા.

મિયાં: હાય મેરા ઘોડા !

નોકર: (એક બાજુ ઉભો રહી ગાય છે.)

સમજ સંસાર હે સપના, જગતમેં કોઈ નહિ અપના.

મિયાં: (ચીડાઈ) તેરા સપના અભી ઉડા દેતા હું, સુવર કે બચ્ચે!
(ખાંભો ચઢાવે છે.)

નોકર: હુઝુર ! આપ ગભરાઇઓ મત. મેરે ખ્યાલમેં આતા કી વો
સાક્ષા અકીલા ઘોડા લે કે કરેગા ક્યા ? જન તો અપની પાસ
હેં ના ? સાક્ષા આપ હી પીછા રખ જાયગા (સ્વગત) યા
જનકું ઉપાડ જાયગા.

મિયાં: મેં બેવકુફીકી જૂલ હે કી તરેપેં મેનેં ઇતિવાર રખા.

નોકર: મેં વો હી ખ્યાલ કર રહા હું.

મિયાં: (પશ્ચાતાપ પૂર્વક) ભાઇઓ ! મેરા સુનીઓ. યે નોકર કુ
ખાનેકા ઘેન આયા, મેરે મેં નિંદકા ઘેન આયા. દોનો ઘેન
બડે ખરાબ હે. યે સંસારકી મુસાફરીમેંભી ખાને ઐર સોનેપેં
બડા કાબૂ રખના. નહિ તો એતનરૂપ ઘોડા ચક્ષા જાયગા,
ઔર યે તનરૂપ જન પડા રહેગા. ઔર ભાઇઓ ! ખૂબ યાદ
રખના કી ખાલી ખ્યાલપેં કબી મત ચઢના, ઔર ઐસે બેવ-
કુફીકી ખ્યાલપેં કબી ઇતિવાર મત રખના. અપને કામમેં
કાબેલીયત રખકેં સચ્ચે ખ્યાલમેં હી રહેના, નહિ તો મેરા
જેસા હોગા કી.

મેં બેવકુફનેં સભી ઇસકે ખ્યાલપેં છોડા,

તો જન ખાલી પડ રહા, ઔર ચક્ષ મયા ઘોડા.

સદ્ગુણી વાલિકાનું લેહનગીત,

૫૬. ૨ (આલિંગી નાથ આજે, એ લય.)

રમક કુમક ખેલું હું નાનકડી ખાલકી,
 નાનકડી ખાલકી, જીવનતરુની ડાળખી; રમક૦
 શિક્ષણ લઈ સારું, વિનય વિવેક ધારું,
 સ્વભાવને સુધારું, ખનું હું નહિ છાલકી; રમક૦
 સદ્ગુણને ધારી, હું મૂલ્ય મુજ વધારી,
 મોહપણું નિવારી, સોનાની ખનું ઢાળકી; રમક૦
 સૌથી રહું હળી મળી, કદુ વચન જઈ ગળી,
 વખાણુ મારાં સાંભળી, કુલી ન થઈ ફાળકી; રમક૦
 પ્રભુ નામ હું દઈ, ને એટલું માગી લઈ,
 જરી ના બૂલી જઈ, હું તમને જીવતા લગી; રમક૦

કાલકી છોકરીના ઉદ્વત પદ્યારા.

૫૬. ૯ (આલિંગી નાથ આજે, એ લય.)

ધમક ધમક ચાલું હું નાનુકડી ખાલકી,
 નાનુકડી ખાલકી, હું માવડીની લાડકી;—
 મોડી મોડી જાગું, રમવાને હું લાગું,
 નિશાળ જવા કે'તો, માગું સોનાની પાલખી. ધમક૦
 ખોલે મારા રહામે, કે હાથ કેા ઉગામે,
 તેની, સંઠિની રહામે, હું તોડી પાડું તાલકી; ધમક૦
 આપે તે લઈ હરખી, ન દઈ હું પાઈસરખી,
 જેને તેને નિરખી રહું, જાણી મારી માલકી; ધમક૦
 જે મુજથી હોય દોડું, તેનું ન ગમે મો'ડું,
 તેપ્રતિ મહોડું, મુખ, આંખ કરી મ્હાલકી;+ ધમક૦

મુજ ઇચ્છું કરવાને, માખાપ વમેરેને,

મુજ આસપાસ ફેરવું હું ફેરે જેમ ફાળકી;

ધમક૦

કામ કરવાને, સેપિ તો કાઈ બહાને,—

ગઈ ફરવાને હું—જે કનૈયાલાલકી;

ધમક૦

મામા

[વિનોદ લેખ]

એક સમામાં વહાણામાં સાત વાગતામાં, કુશળ પેટ ભરવામાં, ચતુર બીખ માગવામાં, ગોળમટોળ દેખાવામાં, થાય પાંચ મણુ ને-ખાવામાં, એવો બ્રાહ્મણ આવ્યો એક ગામડામાં. ઘરમાં પડદામાં હતાં શેડાણી રથામા, તેમણે દાસીને કહ્યું: રામા! જે બારણામાં કોણુ ઉભા છે સ્હામા? રામા ગઇ જોત જોતામાં અને ત્યાં પહોંચતામાં ને પૂછતામાં તો પાછી આવી પ્રસન્નતામાં, ને બોલી: મોટાંમા સ્થામા! એ તો આવ્યા છે વરણામાં ગામમાંથી મામા! રથામા બોલ્યા: જ જ, શેડના ઓરડામાં. સુદામા શેડની સ્હામાં આવી રામા બોલી: આંગણામાં આવ્યા છે મામા, પ્રીતિ છે આપનામાં, ઉભા રહ્યા છે કહાવવામાં, પણ ઇચ્છા છે ઘરમાં આવવામાં, હરકત છે કંઈ લાવવામાં? એ સાંભળતામાં, પ્રસન્નતામાં ને પ્રસન્નતામાં, સુદામા ઉતાવળા પગલામાં આવ્યા સ્હામા. મામાને જોવામાં, પ્રેમવડે ભેટવામાં, વિવેકવડે નમવામાં, કુશળતા પૂછવામાં, આંગણામાંથી ઓરડામાં લાવવામાં રોકાયા સુદામા. મામાની ખાવામાં, પીવામાં, નહાવામાં, ધોવામાં, સુવામાં, ખેસવામાં, ઉઠવામાં, લેવામાં આવતી સંભાળ બધામઠી રથામાએ જાણ્યું આવ્યા સુદામાના મામા, સુદામાના જણવામાં કે આવ્યા રથામાના મામા. મામાના રહ્યા ઘણા દહાડા ધામા. પછી વિચારે સુદામા કે ક્યારે જશે રથામાના મામા! રથામા પૂછે સુદામાને કે ક્યારે જશે હવે તમારા મામા? સુદામાના કહેવામાં નીકળ્યું

કે નથી એ મારા મામા. શ્યામા કહે ન હોય એ મારા મામા.
 સુદામાએ પૂછ્યું: તો કેમ આવ્યા ઉતારવામાં? અને પડ્યા શંકામાં:
 પછી મામાને આન્યા બોલાવવામાં, અને આવ્યું પૂછવામાં: કહો.
 મામા! અમારામાંના કોના છો તમે મામા? રામા દામા કરવામાં
 અને ગુંચવાડામાં પડેલા છતાં મહેડામાં હસતાં; બોલ્યા મામા: તમા-
 રામાંના કોઈના નથી અમે મામા, પણ લેવા વિસામા, છે ન કંઈ
 ગજવામાં છતાં રહેવામાં મઝામાં, પારકામાં ભરાવામાં, મિષ્ટાન્ન જમ-
 વામાં અને સુખ ભોગવવામાં કુશળ અમે, નથી તમારા અનેમાંના
 કોઈના મામા, પણ અમારાં તો ફોઈમાંનાં આપેલાં નામ જ છે, મામા!

इष्टदर्शनातुर वृत्तिनी मार्थना.

(बाळगीत.)

પં. ૪ (મલા મુંબદલા જ્યાયા, એ લય.)

તુફ્યા મન્દિરાલા યાયચે, મલા ગુરુદેવ ! ચોલવા.
 ન જાણત મી તુમે ગાંવ, ન જાણત મી તુમે ગાંવ,
 ફુકડ મલા નકા મોલવા; તુફ્યા૦
 મી તરં મુલગી કહાન, મલા કાઈં નહિ જ્ઞાન,
 માક્ષી શક્તિ તુમી તોલવા; તુફ્યા૦
 મલા તુમશ્યા જવઝ દયા, ન તર તુમી ફકડે યા,
 આપલ્યા ચરનામચે કોલવા; તુફ્યા૦

મહાત્મી.

પાત્રો: સાધક, ત્રણ દેવીઓ.

સ્થાન: સાધકનું ચિન્તનાલય.

કાલ: મધ્ય રાત્રિનો નિકટ કાલ.

સાધક: (પલાંડી વાળીને બેઠો છે.)

હું નિત્ય ચિન્તન કરી રહું, મુજ પરમ શ્રેયોન્નતિતણું,
ઉઠાણથી સાધનતણી શ્રેણીનું મન્યન કરું ઘણું;
પણ હાથ કે નવ આવતી, અણપિ ગોપ્ય સુગમ કલા,
તો શી રીતે હું ઉઠાડું મુજ, દિવ્ય મંદિર અર્ગલા ?

એજ મારું નિયનું ચિન્તન, અને પુનઃ ચિન્તનું આગ.
મનુષ્ય જીવન એટલે એક દોર; જેનો આદિ હું અભિમાની,
અને અંત પરમતત્ત્વ-બ્રહ્મ જીવન એટલે. બ્રહ્મમંદિરનો પ્રવાસ
પંથ, અને હું તેનો પ્રવાસી. પ્રવાસનાં પગલાં તે નાનાવિધ સા-
ધનો. તેમાં ચઢવું તે વિકાસ. શ્રેયસ્માં પ્રગતિવિનાનું સાધક-
જીવન વ્યર્થ. આશ્ચર્ય ! મને હજી કોઈ પણ અંશમાં વિકાસની
આન્તરસિદ્ધ પ્રતીતિ કેમ થતી નથી ? અંતરાકાશમાં અનુ-
ભૂતિની ઝાંખી ક્ષિતિજરેષા પણ કાં જણાતી નથી ? શું કરું ?
કર્તવ્ય કરું છું. જ્ઞાતવ્ય વિચારું છું, પણ નથી ઉડતો અંતરમાં
સંતોષનો ઓધ, કે નથી જણાતી વિદ્યાની સાચી નિર્ભયતા.
કોણ કરે મારો વિકાસ ? કોણ કરાવે મને અંતરમાં સામર્થ્યનું
ઉપાદર્શન ? કોણ છે ?—શ્રેયસિદ્ધિની સરણીએ ચઢાવનાર
મને કોણ છે ?

૧ દેવી: (પ્રકટ થઈને) હું છું, આલક ! તને શ્રેયસના દિવ્ય સો-
પાને ચઢાવનાર હું છું.

ધિક્ : (નમીને) અહો ! નિષ્પ્રાણ સરખાની પ્રાણ પ્રદાયિનિ ભગ-
વતિ ! આપ કાણુ ?

દેવી : સાધન વૃક્ષની ફલવતી ચેતન શાખા છું. માફ નામ ઉપ-
દેવીશ્રદ્ધા.

ધિક્ : અભીષ્ટાન્તિ ! નમું છું આપને આપ શું ફલ આપો છો ?

દેવી : જગાતું છું અમયતાને, વિલાતું હું પતનભીતિ,
ઉગ્મળું છું હૃદયખડો, પ્રગ્મળું છું વિષયપ્રીતિ;
દઢાતું ધૈર્ય, ખળ લાતું, અનિશ્ચિતશુદ્ધિ વિલાતું,
અનન્યાસક્તિ ખીલાતું, હૃદયમાં ભક્તિ ઝીલાતું.

વત્સ ! શ્રેયસ્ સિદ્ધિને ધૃષ્ટિ તો મને ત્રહુણુ કર. હું ઉપદેષ્ટા-
શ્રદ્ધાના આશ્રયવિના તારા સાધનતું ચૈતન્ય નહિ પ્રકટે. સાધ-
ન તો દીવેલ અને દીવેલ છે, તેમાં જ્યોતિ ઝગાવનાર તો હું
છું. શ્રવણુ કર. જેનું સાધન તું ત્રહુણુ કરે તે ઉપદેષ્ટાવિષે તારી
અપૂર્વ શ્રદ્ધા હશે તો જ તેમનાં ઉપદેશેલાં સાધન તને ફળશે.
ભોમીયામાં વિશ્વાસવિના માર્ગે જવાતું નથી, અને વૈદ્યમાં
વૈદ્ય શુદ્ધિના વિશ્વાસવિના તેનું ઔષધ ખવાતું નથી, તેમ
ઉપદેષ્ટામાં શ્રદ્ધાવિના તેમનું વચન પળાતું નથી. જે મનુષ્ય
જેટલા પ્રમાણમાં આપણો વિશ્વાસ હોય તેને તેટલા પ્રમાણમાં
આપણે આપણું હાર્દ આપીએ છીએ, તેમ સાધકની પોતાની
શ્રદ્ધાના પ્રમાણમાં જ ઉપદેષ્ટા પોતાના હૃદયનું દિવ્ય હાર્દઅર્પે છે.

ધિક્ : ઔષધપયસ્વિનિ ! કૃપા કરી કહો : શ્રદ્ધાનું સ્વરૂપ શું ?

દેવી : સ્વરૂપમાં કહું છું કે શિષ્યના હૃદયની, ગુરુવિષેની માહાત્મ્ય
ભરી વ્યવધાનવિનાની અવસ્થા એ જ શ્રદ્ધા. નિશ્ચય જાણુ
કે ઉપદેષ્ટા જેટલા આપણા ઉગાણમાં તેટલા જ આપણે તે-
ના ઉગાણમાં.

ધિક્ : શિરોધારિણિ શક્તિ ! આપનું સ્વરૂપ શું ?

૧ દેવી: વત્સ ! માં સંપૂર્ણ સ્વરૂપ અતિ મહન છે, છતાં તારા અધિકારને લક્ષી કરું છું કે સાચા ઉપદેશનું શરણુ ગ્રહીને, કંઈ નહિ તો ઉપદેશ આપણું પોતાનું તો સમગ્ર પ્રકારે શ્રેયસ્ કરવા પરમ સમર્થ છે, એ પ્રકારનું જગત્ દહ બાન સંહોદિત રાખવું એને માં સામાન્ય સ્વરૂપ તું જાણુ શ્રેયો-ભિલાષિ બાલક ! મને તારા હૃદયમાં સ્થાન આપ જાહે ત્થા સર્વે સમર્થ. મોક્ષચિન્તામિ મા શુભ ॥

સાધક: અસ્તુ. ભગવતિ ! આપનો સદૈવ અનુગ્રહ યાચું છું.

૧ દેવી: અભિલાષસિદ્ધિ પામ. (વિલાસ જાય છે.)

સાધક: (સહર્ષ) આનન્દ, આનન્દ, આનન્દ. આજ જાણ્યું રહસ્ય-નું પણ રહસ્ય. એક જ દિવ્ય સાધનનું અનુદાન એને તેના અવધિએ અહો ! સમગ્રની સિદ્ધિ ! સાધનદેહની દિવ્ય ચેતન-શક્તિ તે ઉપદેશાશ્રદ્ધા જ. “ એક સધાયે સખ સધે, સખ સાધે સખ જાય, ”—તે જ એ. એ શક્તિથી મારાં આજી આજીને ભરી દહશ. એમાં જ મારા ચિત્તને સદૈવ ઓતપ્રોત રાખીશ, અને પામીશ ઈષ્ટસિદ્ધિ. બસ, એકમાંથી સર્વ ઉપ-જાવી લેનાર મારે પછી ખીજ કોની જરૂર ?

૨ દેવી: (પ્રકટ થઈને) મારી. કર્તવ્યસિદ્ધિને ઇચ્છનાર સાધક ! તને મારી જરૂર છે.

સાધક: (નમીને) સાધન બલની આન્તરગતિરૂપ પ્રેરકશક્તિ ! આપ કૌણ ?

૨ દેવી: સાધનસિદ્ધિની બલવતી ક્રિયાશક્તિ છું. માં નામ સાધનશ્રદ્ધા.

સાધક: આપનું સ્વરૂપ ?

૨ દેવી: ભૂજાવું છું ખીજાં ચિન્તાન, દહાવું સાધનોમાં મન, અચલ નિદ્રા સ્થપાવું છું, ખીજાવું માનવી જીવન; અભિમુખતા છું પ્રકટાવું, કરાવું કાર્યની સિદ્ધિ, જગાવું હૃદી જગતિ, અપાવું દૈવી સમૃદ્ધિ.

સાધનસાધ્યને ઇચ્છે તો સાધક ! મને ગ્રહણ કર. હું સાધકના સાધનોને બલિદા કરું છું, સાધકને નિઃશંક બનાવું છું, ' આ કરું કે આ ' એવા સાધનબામોહને નિવૃત્ત કરું છું. સાધન-પ્રતિ સ્ત્રિ, સાધનમાં અભિમુખતા અને સાધનમાં આગ્રહ ઉપજવું છું.

સાધક: સિદ્ધિદાત્રિ ! આપને કેવા સ્વરૂપે નિશ્ચય કરે ?

૨ દેવી: માઈ સમગ્ર સ્વરૂપ તો ગૂઢ છે, પરંતુ તારા પૂરતું કહું છું કે તારા ગુરુપ્રેમોદિત સાધનો તને અવશ્ય ઇચ્છ્યું અર્પનાર છે એવી દૃઢ બુદ્ધિ એ જ હું સાધનશ્રદ્ધા. ભોજન ભુખ મટાડશે, અને દીપક અવશ્ય અંધકારને ટાળશે એવી શ્રદ્ધા-વાળો મનુષ્ય જ ભોજન કરે છે અને દીપક પ્રકટાવે છે, તેમ તારામાં સાધનશ્રદ્ધા હશે તો જ તું તેનું અનુષ્ઠાન કરી શકીશ. સાધક ! સિદ્ધિને ઇચ્છે તો ગ્રહણ કર મને, તારા જીવનને ચત્તસન્નિષ્ઠ કરીશ. તારી પાસે સાધનવલ્લીનું મર્દન કરાવીશ અને ઉપજીવી આપીશ તેમાંથી અનુભવરસને.

સાધક: અસ્તુ. સાધનાભિમુખકારિણિ ! મારા આન્તર ચિત્તમાં સદૈવ નિવસવા પ્રાર્થું છું.

૨ દેવી: સાધનસિદ્ધિને પામ.

સાધક: અહોહો ! સાધનસાધ્યનો મર્મ સમજાયો. ખરે ! અણપિ મારા કરેલાં સાધનો માત્ર પ્રયોગ બુદ્ધિથી કરેલાં હતાં, અને તેથી તેના અનુષ્ઠાનની યથાવત્ સંતતતા રહેતી નહોતી. સાધનશ્રદ્ધા એ જ સાચો સાધનરસ છે. ઉભય શ્રદ્ધા ઉઘાડશે મારાં ઉભય નેત્રોને. ઉભય શ્રદ્ધાથી સમૃદ્ધ થયેલા મને, અહો ! પછી શું અપ્રાપ્ય રહેશે ? મને તે શ્રદ્ધા સર્વ કંઈ અપાવશે. સાધનશ્રદ્ધા મારા કર્તવ્યમાર્ગમાં જોઈતું સર્વ કંઈ ઉપજીવી આપશે. બસ, પછી મારે કોને ઉપજીવવી-કોને મેળવવી-આપી રહી ?

૩ જેવી: (મુકદ્દ થતાં) મને. આત્મશ્રેયસ્ના ઉપાસક ! પછી મને જ મેળવવી બાકી રહી.

સાધક: (નમીને) સાધનશ્રેણીની અતકર્થ શક્તિ ! આપ કાણુ ?

૩ જેવી: સાધનસિદ્ધિની જ્યવતી આરાધ્ય દેવતા છું. મારું નામ આત્મશ્રદ્ધા.

સાધક: વંદન હો આપને. આપ મારું શું હિત કરશો ?

૩ જેવી: સાધક ! અવશ્ય જાણુ કે
સ્વશક્તિને જગાવું છું, ત્યજવું છું. પરાશ્રયને,
' સમર્થ છું સર્વ કરવા ' એ, દઢાવું છું છું નિશ્ચયને;
અસંભવતા નિવારું છું, પ્રતિકૂલતા વિદારું છું,
વિજ્ઞેયતા છું બનાવું છું, સદા જેને સ્વીકારું છું.

ઉભય શ્રદ્ધાની વિરલ સિદ્ધિને અનુભવવી હોય તો સાધક !
મારો સહસ્વીકાર કર. ઉભય શ્રદ્ધાને સ્વીકાર્યા પછી તે ઉભયને તારામાં ધારણુ કરી શકીશ, એવી દઢ આત્મશ્રદ્ધા તારામાં નહિ હોય તો તું એ શ્રદ્ધાના સમ્પૂર્ણ ફલને નહિ પામે. માટે તારામાં સમગ્ર ફલને પ્રત્યક્ષ કરવાં હોય તો શરૂવીર સાધક ! મને અંગીકાર કર. જગત્માત્ર અસિદ્ધ કહેતું હોય તેને પણ તારે સિદ્ધ કરવું હોય તો સાધનપ્રિય સાધક ! મારો સ્વીકાર કર. તું દુર્બલ, દીન કે નિરુપાય નથી, પણ તું જ તારો ઉદ્ધારક છે, એ અનુભવવું જ હોય તો શ્રેયોનુભવાર્થિ ! આ જ ક્ષણે મારો આશ્રય ગ્રહણુ કર. વિશેષ શું કહું ? તારે સમગ્ર હિતને હસ્તામલકવત્ કરવું હોય તો ઉપદેશશ્રદ્ધા અને સાધનશ્રદ્ધાની સાથે મને તારામાં સ્થાન આપ. હું સામાન્ય નથી પણ અતિ અસાધારણુ છું, છતાં ઉક્ત ઉભય શ્રદ્ધાની અનુવર્તિની છું. શ્રીકૃષ્ણના અન્તરાત્મમાંથી હું જ આધોષ કરી હતી કે મતઃ પરતરો જાન્યત્ કિંચિદસ્તિ ધનંજય.

સાધકઃ મારા અન્તરગત તૃતીય આત્મલોચનને ઉપાડનાર સિદ્ધિશક્તિ !
મારામાં આપનો આવિર્ભાવ થવા સદૈવ પ્રાર્થુ છું.

૩ દેવીઃ અભીષ્ટ સિદ્ધિને પામ. (વિકાષ જય છે.)

સાધકઃ અહો ! નિશ્ચય, મને સ્વરૂપસાગરમાં ભેળવનાર ત્રિપથગંગા તે
આ જ શ્રદ્ધાત્રયી. તેના આધારે અવશ્ય હું મારું પરમહિત
પ્રત્યક્ષ કરીશ. શ્રદ્ધાત્રયીને ધારણ કરનાર મને ત્રિલોકમાં
શું અસંભવ છે ? કંઈ જ નહિ. શ્રદ્ધાત્રયીના માત્ર જ્ઞાનખલે જ
હું આ ક્ષણે નિર્ગ્રાત અને ગિરિશિખરસ્થિત હોઉં એમ ભાસું
છું, તો તેના અનુગ્રાહને અતે તો હું કેવી દૈવીસ્થિતિનો ભોક્તા
હોઈશ ! આનન્દ, આનન્દ, આનન્દ. જય હો શ્રદ્ધાત્રયી ! જય
હો આપનો ! આપ જ છો પ્રાણીમાત્રમાં અને અપિલ વિશ્વમાં
દેવીત્રયી મગવતી મવમાવનાય ।

વાર્તાસિ સવેજગતાં પરમાર્તિહન્ત્રી ॥

ચાવના.

પદ. આવો સાધકો આજે, એ લય.
વદ્દી મંગલ દિને જય, ઓ ગુરુવર ! પાય હું લાગું,
પાય હું લાગું, અહં નિઃશેષ પરિત્યાગું; ગુરુવર૦
હું રંક છું આ દ્વારમાં બહુ સમયથી લાંબું,
કરજો કૃપા કહું નમ્ર ભાવે, કરું ન હું તાગું; ગુરુવર૦
હિંમત ધડી ધડી વિષયના સંકલ્પ તે ત્યાગું,
સંતત રહો તમ સ્મરણદ્વારા, એ જ હું માગું; ગુરુવર૦
આ દશ્યમાં રમતું કરો મન, દશ્યથી આધું,
જેથી ચિન્તને ને ધારણા ને ધ્યાને ઝટ લાગું; ગુરુવર૦
દો એવું બળ આ સંસૃતિ સંસ્કારથી તાગું,
મારો ગુરુ ! છે આપથી હજી ભેદ તે ભાગું; ગુરુવર૦
અક્ષાંડ ભરમાં આપ પદને, માત્ર અનુરાગું,
ઉપેન્દ્ર પ્રભુ છે પ્રાર્થના, નિજ સ્વરૂપમાં જાગું; ગુરુવર૦

શ્રી જ. દેવી.

ભારતના જાતિના વાકાઓનું ગ્રામીણ વાકાઓને આદવાન.

પદ. ૧૦ (રંકદાસની આજ બહારે ચઢજો, એ લય.)

પૂર્વ ભારતના ભવ્ય પાસ ! આવો આવો,
 તમે ભારતના પુણ્ય પ્રાણ કહાવો રે; ભવ્ય૦
 ઉતરી આવો ઓ ધ્રુવ ! ધ્રુવચક્ષત્રી,
 અમે તમને જોઈ થઈએ તપસ્વી,
 તપોબળ પ્રબળ (અમોમાં) જમાવો જમાવો રે; ભવ્ય૦
 પાસભક્ત પ્રહલાદ ! નીચે આવો,
 કસોડીને સહેવાની કળ શિખાવો,
 પ્રભુપેઠે પ્રભુભક્ત ! ધાઓ ધાઓ રે; ભવ્ય૦
 નચીકિતા ! માર્કેડ ! બહાબાલો !
 ચમરાજને પણ કાઢ્યો તમે ઠાલો,
 એવો માર્ગ અમને જણાવો, જણાવો રે; ભવ્ય૦
 આર્યાવર્તને ભારત ગણાવનારા,
 આવો, શાકુન્તલ ભરત ! પ્રાણપ્યારા,
 તમ પરાક્રમપીયૂષ પાઓ પાઓ રે; ભવ્ય૦
 કહો આવી અષ્ટાવક જ્ઞાનિ !
 કળા સત્તાને પણ વશ કરવાની,
 બળ કેદી છોડવાનું લાવો લાવો રે; ભવ્ય૦
 પાસશરીરધારિ દેવી આત્માઓ !
 ભારતભૂમિ-ભરત પાસ બહારે ધાઓ,
 ભારત ડંકો વગડાવો વગડાવો રે; ભવ્ય૦

મુક્તકેશ અને શાલિકા.

૫૬. ૩

ખોલ ખોલ ખોલ મારી ઢીંગલી તું ખોલજે,
 ખોલ ખોલ ખોલ મારી ઢીંગલી તું ખોલ
 તને સારી કરું કે નહારી કરું.
 સારાથી થઇશ સુખી,
 બગડ્યાથી થઇશ દુઃખી,
 ચીડીયણુ કે પુષ્કળ હસનારી કરું;—તને—ખોલ૦
 ચીડીયણુનું બાળ મ્હોં,
 હસતીની વાહ કહો,
 મૂરખ કે વિદ્યા બજુનારી કરું;—તને—ખોલ૦
 મૂરખને માર પડે,
 બજુનારી લાડ લડે,
 આળસુ કે ઉલ્લભ કરનારી કરું;—તને—ખોલ૦
 આળસુ ગુમાવતી,
 ઉલ્લભી કમાઇ જતી,
 મિહાખોલી કે વઢનારી કરું;—તને—ખોલ૦
 પ્રભુ નામ લઇશ જો,
 સારી તું થઇશ તો—
 કંઈ વળગારી બહેન મારી કરું;—તને—ખોલ૦

શાલિકાનો જાનાવર્ષ.

૫૬. ૬

ચંપાકળા હું ખીલી, મૃદુતાભરી રંગીલી,
 કહેવાઈ છું હું લીલી, રંગે છતાં હું પીળા.

રૂપ અનુપમ, રંગ સોહાગી,
 મન્દ મુગન્ધ હું દઈ રહી આવી,
 રાગી-ત્યાગી-સરખી રહું જગમાંદય ફાલી કુલી,
 આત્માની ડાળે બુલી; ચંપાં
 રંગ, ગંધ, રૂપ સુન્દર તારાં,
 વાણી, વર્તન, વિચાર મારા—
 સારા-સારા રાખી થતી રહું, હું અતિ અમૂલી,
 રહીને સદા હરખીલી; ચંપાં
 પદ્મપદ્મને^૧ તું ન દે આવવા,
 પટરિપુને હું ન દઉં ફાવવા,
 તારી-મારી જામી જગે જોડલી રસીલી,
 તુજ સદ્ગુણો લઉં બીલી; ચંપાં
 પરભોગી છે જીવન તારું,
 તદ્વત્ પરાર્થ જીવન મારું,
 હારું-હારું પરને ગણી નિજ, હુંપણું મુજ બૂલી,
 એ જીવનેચ્છા ખુલી; ચંપાં

મર્મહાસ્ય.

૫૬. (માંઝા વિના પ્રભુ દેતા, એ લય.)
 હસું હસું હસું એમ થાયે,
 એ જોઈ જોઈ, હસું હસું થાયે,
 અ ઇ ઉ ને કો'છો સૌ સહી લેવું તમથી ન,
 અળદ પશુ કોનો સંખ્યાત્રે; એ
 ક ચ ટ ત પ ને દાન દેવા ઉપદેશ દો,
 તમથી પૈ ના છોડાયે; એ

ખ છ ઠ થ દ ને કો'છો પારકી સેવા કરો,
 તમથી ન તણખલું તોડાયે; એ૦
 ગ જ ડ હ બ ની પાસે શાંતિને વખાણો,
 તમથી ન ક્રોધ જરી મુકાયે; એ૦
 ધ ઝ ઢ ઘ ભ ને તમે કંઈ કંઈ સલાહ દો,
 તમથી ન તેમ વતયે; એ૦
 ઙ ના જી ન મ ને કો'છો વાણી નિરોધ કરો,
 તમથી લખારા બુકાયે; એ૦
 ય ર લ વ ને તો કહો દેશની પૂજા કરો,
 તમથી ન દેવ પણ પૂજાયે; એ૦
 શ પ સ હ છ ઝ ને કો'છો ગુણ દષ્ટિ કરો,
 દોષદષ્ટિ તમને સદાયે; એ૦
 શુણીને આ મુખરળે ભાઈઆને બહેનો !
 બાલકના મુખે પ્રભુ ગાયે; એ૦

વાક્યમત.

શોઠાણી: (આવીને) દાસી ?

દાસી: (અંદરથી) આવી જી.

શોઠાણી: ખુરસી મોકલાવ.

દાસી: (અંદરથી) મોકલાવી જી. (ખીજી છોકરી ખુરસી મુકી જાય છે.)

શોઠાણી: (બેસીને) દાસી ?

દાસી: (આવીને) કેમ બોલાવીજી ?

શોઠાણી: જેલ, ટીંગલાખાણુની ગાદી કેવી છે ?

દાસી: (બતાવીને) આવીજી.

શોઠાણી: જા, ટીંગલાખાણુને ચઢી ચઢાવ.

દાસી: (અંદર જઈ) ચલાવીજી.

ચૈઠાણી: દીંગલાખાણુને કંઠી પે'રાવ.

દાસી: (અંદરથી) પે'રાવીજી.

ચૈઠાણી: દીંગલાખાણુને અહિં લાવ.

દાસી: લાવીજી. (લઈ આવે છે.)

ચૈઠાણી: (તેને લેતાં લેતાં) દીંગલાખાણુ ! તને પાવલો પા કરાવું કે ?
(તેને પગ ઉપર ઉભો રાખી પગ હલાવતાં ગાય છે.)

પાવલો પારે પાવલો પા, હું તો તને કરું પાવલો પા.
કાવલો થા ના કાવલો થા, તનથી ને મનથી ન કાવલો થા.
ચાવલો થા ના ચાવલો થા, બકમક કરી ના ચાવલો થા.
તાવલો થા ના તાવલો થા. ખૂચ ખાઈ ખાઈ ના તાવલો થા.
ખાવલો થા ના ખાવલો થા, ભીખ માગતો ના ખાવલો થા.
રાવલો થા રે રાવલો થા, પ્રભુ ભજી તું રાવલો થા.

માનવી ! નૃસિંહ થાજે.

પદ. ૭ (પરમ વિજયવંત હો, એ લય.)

હું તો ભવ્ય સિંહ છું, ગાળું અજયપણે જંગલે,
હું તો દિવ્ય સિંહ છું, વિચરું મસ્ત, નિડર હું સ્થલે સ્થલે.

જગત્-જંગલે માનવી ! સિંહ થાજે,

જગદ્ દુઃખને ભક્ષી જાણી તું ખાજે;

મહામોહહસ્તિપ્રતિ ત્રાડ મારી—

કુદીને તું કુંભસ્થલો દે વિદારી;

હું ને તું નૃસિંહ છું, ભાન એ વધારજે પળે પળે; હું તો.

મજાને શાલકોનું અધિકાવ નિવેદન.

૫૬. (ઝોળી ભરકે લાક્ષા એક્ષા, એ લય.)

આલકોના હિતને કાળે, આશ્રમે બંધાવો રે,
 આશ્રમનાં સ્થવાને સ્થાનો, મંગલવંતાઓ ધનવાનો !
 દેવા પુષ્કલ મંગલદાનો, હાથને લંબાવો રે; આલકોનાં
 વિદ્વાનો ! તમે વિચારી મનમાં, આગ્રહ ધરીને નિજજીવનમાં,
 આલકનાં અત્તાનનયનમાં, જ્ઞાનને અંજવો રે; આલકોનાં
 તનમનતાણાવાણા કેરું, આલકજીવનવલ્લ અનેરું, આલકોનાં
 અને તદર્થે સુકર્મ કેરું રૂંડું રે કંતાવો રે,
 અને આલકરુઓનો ક્યારો, રૂપ રંગ ને સુગન્ધ ન્યારો,
 લાભ મહે જન જેનો હજારો, એવું બીજક વાવો રે; આલકોનાં
 આલક જેમાં ભાવે આવી, જીવંત જીવનજ્યોત ઝગાવી,
 ભારતવર્ષ દીપ્તે ઝગકાવી, એવી દીવી રચાવો રે; આલકોનાં
 આલોકર્ષક ભાવો ઉજ્જવલ, જેના ઉરમાં રથા છલોછલ,
 તેવા કાર્યપ્રણેતા ! આગળ, આવો આવો આવો રે; આલકોનાં

ફક્કડ.

(ઉન્મત્ત દશામાં વિચરનાર એક સિદ્ધ પુરુષ.)

ફક્કડ: (કુદતાં, નાચતાં, હસતાં ગાય છે.)

ચલ બે ફક્કડ, ચલ બે ફક્કડ, [તિરી] મૌજ પરે વહાં ચાર,
મૌજ પરે વહાં ચાર, તેરો કૌન હે રોકનહાર; ચલ૦

ઈસે દુનીયાકા કરનેવાલા, હે કાઈ બડા ગમાર,
આદમીકું દોઈ પાઉ દીયે ઔર, દીયે ગધેકું ચાર; ચલ૦

હત્ તેરો માલીકકી ! બડા બેકદર, હમ ફક્કડકું ક્યા દોષ પાઉં ?
ચાર કયું નહિ ? ક્યા હમ ગધેસેંબી ગયે ? હેં. હા હા હા. (હસે છે.)

હમ હે ફક્કડ સખસેં અક્કડ, હમકું કીસકા ડરવા હે ?

હમ હમસેં અલમસ્ત રહે શીર, હમકું કીસકી પરવા હે.

હમ ફક્કડરામજીકે આગે, ઇશ્વર કૌન સસરવા હે,

બાદશાહકે બાદશાહ હમ, સખસેં હી બેપરવા હે.

(હા હા હા—હસીને) હત્ તેરી દુનીયાકી ! કાયકું જક્કડ
ખાતી ? ફક્કડ બનજા ફક્કડ, ફીર દેખ, કયસી મઝા લુંટાતી હે. ઐંચ !
હા. હા. હા. (હસે છે.)

દીલમેં ખૂદી મસ્તિકી ભેજીન, કૌન લુંટનેવાલા હે,

લુંટ ચક્ષી ચહાં લુંટ મઝાકી, કૌન લુંટનેવાલા હે ?

હત્ તેરી સપનેકી ! સખ કુજ સપના ! દુઃખી બી સપના, સુખ
બી સપના મેં બી સપના. સપના હું અપના હું કાયકું કરના ? ઐંચ !
હા. હા. હા. (હસે છે.) હર્દ બી સપના, મર્દ બી સપના. સપના સપ-
નાકું ક્યા કર સકતા ?—હર્દસેં ડરતા કાયકું ? લીપટા લે, સચ્ચા મર્દ !
લીપટાલે તેરે દિલસેં હર્દકું—ઐંચ. હા, હા. હા. (હસે છે—બેસે છે.)

અહાહાહા ! બહોત ઠંડી પડતી. હમકું બી ચંડી ? તુમે લગાના
હે ? અચ્છા, તો લગ જાઓ. યે બડા જંગી બદન તેરે લીયેઇ હમને
રખા હે ? (શરીર તરફ જોઈ) હવાકી બેશમેં ચમડી સુકી બન

મધ-ફટતી બી હે. ક્યું બે ચમડી ? ફટ, તેરેકું જ્યાદા ફટના હોવે તો બી ફટ. ક્યું નહિ ફટતી ? ઝેંય હા. હા. હા. (હસે છે.—જરા વાર વિચારમાં પડતાં) હાં હાં, મેરા બેટા દિલ્લ બી કુછ ખ્યાલ કરતા સહી. ક્યા કહતા ? કહ દે. ક્યાં ? કબી દો ચાર કોડી હોતી, તો ઉસકા તેલ લીયા જાતા, ઔર ઉનકું ચમડીયેં લગાવે તો વો અચ્છી બન જાય. ઝેંય ! હા. હા. હા. (હસે છે.)

(સાધુના ચિન્તન માત્રના પ્રભાવથી અંતરિક્ષમાંથી સુવચ્છ મુદ્દાઓ પડે છે, તેને જોઈ, હસતાં)

હત્ તેરી દમડીકી ? તું કાયકું આઈ ? મેરા બેટા ખુદા બી ક્યા કર રહા હે ! (છત્તરને) અબે બાપ ! મેને તુઝસેં કહાં મંગા કી યે આફત મુઝપેં લા દીધ ? ક્યા હમ હમરે ઘરમેં બચકે કુછ ખાત બી ન કરે ? છતનેમેંધ તેરી ધીરજ છૂટ ગઈ ? બડા ગડબડીયા, બડા ગડબડીયા ! મહાં પર બી બખેડા મચાયા ખીગર રહા નહિ. અચ્છા બાપ ! છતના બી તુઝસેં સહા ન ગયા તો હમ ઔર જગેયેં જાકે બચકેજે. ઝેંય ! હા હા હા. (દ્રવ્યને પડયું રહેવા દષ્ ઊઠે છે, અને કુદીને ચાલતાં)

હદધુત્ ! હદ બે ! નાપાક માલિક ! પીછે તું પડતા ક્યા મેરી ?

ગલીચો યેં મુઝ ઉપેં ડાલતે, સરમાતા નહિ ?—હત્ તેરી.

હા. હા. હા. (હસીને) ક્યું બે ચમડી ! તુઝકું તેલ ચૈતા ? ભે-ભે-યે-તેરે લીયેધ યે જુલ્મ હો રહા. ભે-યે—(હસે છે, અને પોતાની ફાટેલી ચામડી ઉપર તમાચા લગાવે છે.)

ધન્દ્ર : (એકદમ આવી સાધુનો હાથ પકડી) હા, હાં હાં—ફક્કડ રામજી ! યે ક્યા કર રહે હો ?

ફક્કડ : (તેના સામું જરાવાર જોઈ) જીવ-મુક્તિકા આનન્દ છૂટ રહે હે. તેરેકું લેના ? ઝેંય ? હા હા હા. (હસે છે.) કાયકું આયા ? કુછ ચૈતા હે ? મંગ લે, ચૈતા હોવે તો, ક્યા ફીકર હે.

ધન્દ્ર : મહારાજ ! આપકી ચમડીયેં તેલ લગાનેકું આયા હું.

ફક્કડ: એક જાણસેં જાગે, તો ફુસસી આ મધ જાગે ? તું હે જાન ?

ધન્દ્ર: મેં ધન્દ્ર ફું.

ફક્કડ: ધન્દ્ર ! વો ક્યા ?

ધન્દ્ર: મેં તીન લોગકા રાજ ધન્દ્ર ફું.

ફક્કડ: કુકુક કુકુક કર કહાસેં આવા, ધન્દ્ર હે યા ઊંદર હે ?

તીન લોગકી ડાલીયેં તું કુદનારા ક્યા બંદર હે ?

એંય ! હા. હા. હા. (હસે છે.)

ધન્દ્ર: આપકી ચમડી એકદમ અચ્છી હો જાય ઓર યે દેહ નવજ-
વન બન જાય વૈસા તેજ ધન્વંતરી કી પાસસેં લેકર આવા ફું.

ફક્કડ: એસા ! કહાં હે તેજ ?

ધન્દ્ર: (પ્રસન્ન થઇ) લીજીયે, અંગીકર કીજીયે. (પાત્ર આપે છે.)

ફક્કડ: (જોઇને) ઇસસેં ક્યા નવા બદન બન જતા ? ઓ હો !
હત્તે તેરી 'બદનકી !' (પાત્ર ફેંકી દેતાં)

બદન કહાં હે, ફેટતા ક્યા હે, યે અપગોશ્વા કહાં હો,
ચલ બે ફક્કડ, યહાંસે ચલ, યે, ઉલ્હસેં કહાં હસા પડા.

(ચલ બે ફક્કડ, ચલ બે ફક્કડ—એ ગીત ગાતાં ચાલી જાયછે.)

ધન્દ્ર: (તે દિશા તરફ જોતાં) ઉન્મત્ત દશાનો મત્ત સાધુ બમર ગું-
જતો ગુંજતો ચાલ્યો ગયો ! અનુભવનું રસામૃત રેલાવતો અમૃત
ફૂપો રેલાઈ ગયો ! અહો ! આવા સાધુ કોણ ? વિલક્ષણ વેષ-
ધારી પ્રજુના એ તો વિલક્ષણ વેષવાળા જસુસ ! આવા મહા
મસ્તને મારી શી રચુહા ! બહાંડ જ જેની દષ્ટિમાં નથી, તેને
ખ્યાંથી હોય સરીર અને ફાટવાપણાનું જાન ! માનવી ! પ્રત્યક્ષ
કર; તારાં અર્થચક્ષુથી પ્રત્યક્ષ કરી લે આ સાધુને ! જાગે છે
કશો બેદ તેનામાં ને તારામાં ? હા, સાંભળું ખું, તારો દુર્બલ
ગણગણાટ સાંભળું ખું. તું કહે છે. ફું તો પામર પ્રાણી કોણ-
તું પામર પ્રાણી ? (સાધુને લક્ષીને) આવા આવા મહર્ષિઓ
જેના પૂર્વજ છે, તેનો બાલક તું પામર પ્રાણી ? જેના સરીરમાં

તેનિસ ક્રાઉટ દેવસહિત હું વસું છું, એવો તું તે પામર પ્રાણી ? સાક્ષાત્ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને રુદ્રને પોતાનામાં ધારણ કરનાર તું પામર પ્રાણી ? અરે, અધિક શું; જેનામાં પરમાત્મા અખંડિતપણે એન્તર્યામીરૂપે જાગ્રત છે, એવો તું પામર પ્રાણી ? હાજ, માનવી ! તને પામર કહેતાં લજ્જા પામ. અનવધિ શાશ્વત્ત્વો એક સ્વરે કહી રહ્યા છે. ત-સ્વમસિ. તું જ બ્રહ્મ છે. તારાથી બ્રહ્મ એવો કોઈ જૂદો વસ્તુ નથી, બ્રહ્મથી તું એવી કોઈ જૂદો વસ્તુ નથી. સમજ્યો, તું કહે છે: “ મને દુઃખાદિની પ્રતીતિ છે, હું અદ્વિત છું. ” એ અનુભવના મધ્યમાં રહીને જ તું બ્રહ્મ છે એ જ્ઞાન જગાવ. જો ! વિદ્યુત્ મેઘમાલામાં ચમકવાથી જ વિશેષ સુંદર જણાય છે; આગીયો ધોર રાત્રિમાં ચમકે છે, અને ત્યાં જ તેની મનોરમતા છે. ચમક, ઓ ચૈતન્ય વિદ્યુત્ ! ચમકી લે, જગદ્ વિપદની મેઘમાલામાં, અને શોભાવ એ મેઘમાલાને. જગાવ, કષ્ટમાં દ્વિગુણ બ્રહ્મભાવને, અને જીવભાવના તુલ્ય રાશિમાં મૂકી દે. એક અહંબ્રહ્મની ચીજુગારી. ઝીલી લે, જગતના બ્રહ્મજૂલ્યા માનવી ! સત્પુરુષોના સનાતન ઉપદેશની જ પુનરુક્તિ:

૫૬. ગજલ.

અરે ઓ માનવી ! જગનાં ભલે સુખ દુઃખ સહેતો જા,
છતાં અંતરતણા ઉંડાણથી ‘ હું બ્રહ્મ ’ કહેતો જા.
ગમે તો વિશ્વ આખું આવીને ‘ તું જીવ છું ’ એ કહે,
કરી તેપ્રતિ તિરસ્કૃતિને, તું તુજને બ્રહ્મ લહેતો જા:—
ત્રિવિધ દુઃખો તણા રાશિ, દીસે ઉપર અને નીચે,
છતાં ‘ હું બ્રહ્મ ’ કહેતો જા, અને એ દુઃખ સહેતો જા:—
કરી દૃઢ બ્રહ્મનું ચિંતન, ગુણો દૃઢ બ્રહ્મના ધારી,
અહીંને બ્રહ્મની સિદ્ધિ, ધતરને એ જ હેતો જા:—

જય ભાવના

૫૬. (પરમ વિજયવન્ત હો, એ લય.)

કરો શંખનાદ હો, દેવાંશિતુલ્ય દિવ્ય હૃદયનો;

કરો બંટનાદ હો, સામર્થ્યવાન છતાં સદયનો.

રહે જેમને નિત્ય ચિત્ત પ્રસાદ,

કરો તેમના નામનો પ્રસીનાદ;

રહ્યું સંયમી શૌર્ય જેનું અગાધ.

કરો તેમનો લવ્ય ડિડિમનાદ;

કરો મેધનાદ હો, ભારતના લવ્ય ભાવિહૃદયનો.

મંડલાકાર કીર્તનો.

(ગરબા).

ભારતને સન્દેશ.

૫૬. (ધન લાગ્ય મારે આંગણે આગ્યા, એ લય.)

એ લવ્ય ભારત ! આગ્યું ભલે મુજ આંગણીયે આ વાર.

તું સર્વાધાર, કહે પ્રિય ! શો તુજ કરું સત્કાર.

દઉં સન્દેશ હું, કર તું આત્મશ્રદ્ધાનો આવિષ્કાર,

ફરી ફરી હું, કહું ધડીભર પણ તુજ પ્રભુને ના વિસાર: હું ૦

કર્તાવ્ય જે તેં આદર્યું તે સિદ્ધ કરવામાં,

આગ્રહ અને ઉત્સાહ ધરી રહે એક નિષ્ઠામાં,

અપ્રમાદ ધૈર્ય તું સજ, કદી, પાછું હડી જ મા; ફરી ફરી હું ૦

તુજ દૈવી બલ પુનઃ પામવા, કટિ કસળે આ વાર,
 ફરી ફરી હું, કહું ધડી બર પશુ તુજ પ્રભુને ના વિસાર; હું.
 તું સાધનો સંગ્રહી ખીળાં, ભલે ઉદિત થશે,
 પશુ જાણુ તારો ઉદય એ સંતત નહિ ટકશે,
 ફરકવશે તુજ વિજયધ્વજ, જો સંયમી ખનશે; ફરી ફરી હું.

આન્તર નાદશ્રવણ.

૫૬. (મોહે પનઘટમેં નંદલાલ છેડ ગયો, એ લય.)

અહો ! ઝણુણુ ઝંકાર શો શુણુધા રહ્યોરી,
 શુણુધા રહ્યોરી, કયાં ગવાધ રહ્યોરી; અહો.
 ચિત્ત ચળાવનારો, જાન જૂલાવનારો,
 મિઠો અંસીનાદ સાથ શો છેડાધ રહ્યોરી; અહો.
 કદી સ્યામ તાળી લેતો, ધડીમાં છુપાધ રે'તો,
 એવો અન્તરાલે રાસ શો રમાધ રહ્યોરી; અહો.
 અતિ આનન્દ ધરે, પ્રભુ આસપાસ ફરે,
 વૃત્તિજન્દનાચ નાથશું નચાધ રહ્યોરી; અહો.

પ્રમીલા બહેન.

इष्ट दर्शनानुभव

૫૬. (આવોને આજ ઉડે ઉતરીયે, એ લય.)

આહું રમજુમ ધારી શૃંગારને,
રમજુમ, રમજુમ, રમજુમ, રમજુમ આહું રી,
ધારી દૈવી શૃંગારને.

આર હ દશમુખી મન્દિરીયે જઈ,
દ્વાદશમાંહિ આવી ઉભી રહું,
શુભ્યં ત્યાં હું અવનવા છુમ છુમ છુમ છુમ છુમ છુમ રી,
રમ્ય ઝાંઝરઝંકારને;—

આવું આકાશનાં ઉદ્ધાનમાંહિ.
જેનું શોભન રૂપ કહી શકું નાહિ,
સહસ્રદશનું દીકું દુમ દુમ, દુમ દુમ, દુમ દુમ રી
ત્યાં ઉચ્ચરતું ઝંકારને;—

એ જ કદમની મધ્ય ઘટામાં,
મુજ પ્રિયતમ જોઈ ન્યારી છટામાં,
પૂજું ભઈ અક્ષત-કુંકુમ, કુંકુમ, કુંકુમ રી,
ગાળી પૃથક્ અહંકારને;—

પ્રસિદ્ધ કરનાર: શ્રીત્રેયસ્સાધક અધિકારિવર્ગ તરફથી
જેઠાસાલ દે. દવે.

મુદ્રક: જે. દે. દવે. ભાગ્યોદય પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ.
ખાડીયા—અમદાવાદ.

